

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Bakalářská práce

2010

Alena Davidová

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta
Ústav jižní a centrální Asie

Bakalářská práce

Alena Davidová

Politický profil
Indiry Gándhíové

A Political Profile of
Indira Gandhi

Praha 2010

vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Štípl

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Zdeňku Štiplovi za velmi cenné rady, nezměrnou trpělivost i za důsledné a odborné vedení práce.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 20. 8. 2010.

podpis

ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

Motivem této práce bylo získat ucelenou představu o životě, především pak o politické kariéře Indiry Gándhiové. Práce je strukturována chronologicky, první část se zabývá výhradně osobním životem, další kapitoly se pak věnují převážně politické kariéře Indiry na pozadí historických událostí v 70. až 90. letech v Indii i ve světě.

The goal of this work is to give an account of a life, above all a political career of Indira Gandhi. The structure of this work is divided in chronological sequence, the first part considers entirely her personal life, the other parts of the work go in for Indira's political career against a background of a historical affairs in India since the beginning of 70th until 90th.

Klíčová slova:

Lók sabhá – Sněmovna lidu, dolní komora indického parlamentu, členové voleni na pětileté funkční období v přímých jednokolových volbách podle systému prosté většiny.

Nedotýkatelní – nejnižší vrstvy indické společnosti, Gándhím označovány za tzv. haridžany, boží lidi, Gándhí se zasazoval o jejich zrovnoprávnění, stejně pak Néhrú, který prosadil přijetí zvláštního zákona postihujícího jejich diskriminaci, v současnosti sami sebe nazývají dality.

Párs – vyznavač pársismu, náboženství, které vzniklo asi v 6. až 7. století př. Kr. na území dnešního Íránu, zásadní postava Zarathuštra (či Zoroastra, odtud pak další název zoroastrismus), hlavní posvátná kniha Avesta, polyteistické náboženství.

Sikhové, sikhismus – sikhové jsou příslušníci pátého největšího náboženství dle počtu stoupenců, sikhismu. Vzniklo na přelomu 15. a 16. století v Paňdžábu, který je dodnes centrem sikhů. Zakladatelem tohoto náboženství je Guru Nának, za hlavní sikhské centrum je považován Zlatý chrám v Amritsaru. Stoupence sikhismu lze poznat dle turbanu, dlouhých vlasů i vousů, náramku na ruce a dýky.

Keywords:

Lok Sabha – House of the People, is the directly elected lower house of the Parliament of India. Each Lok Sabha is formed for a five-year term.

Parsi/Parsee – a confesor of the Zoroastrian community, it was probably founded in Persia (contemporary Iran) between 6th and 7th century B.C., Zoroastrianism is based on the teachings of prophet Zoroaster (also known as Zarathustra), the most important texts of the religion are those of the Avesta, it is polytheistic religion.

Sikhs, Sikhism – Sikhs are the followers of Sikhism. Sikhism is a monotheistic religion founded in 15th century in Punjab on the teachings of Guru Nanak. It is the 5th largest organized religion in the world. The main centre of Sikhs is the Golden temple in Amitsar. Sikhs are well recognized according to a turban, long hair and beard, wristlet and dagger, which they wear.

Untouchable – the lowest caste of Indian society, presently called dalits. Gandhi called them harijans, childern of God, and he fought for equalization of them. Also Nehru enforced the law, which prohibits their discrimination.

OBSAH

OBSAH.....	6
SEZNAM ZKRATEK	7
ÚVOD.....	8
1 OSOBNÍ ŽIVOT.....	10
1.1 Předci	10
1.2 Dětství a dospívání.....	11
1.3 Féróz Gándhí.....	12
1.4 Válka s Čínou a smrt otce	14
2 VSTUP DO POLITIKY.....	15
2.1 Lál Bahádur Šástrí.....	15
2.2 Boj o premiérské křeslo v r. 1966.....	16
2.3 Uvedení do úřadu předsedy vlády.....	17
2.4 Volby v r. 1967	18
3 VÁLKA O BANGLADÉŠ	20
3.1 Volby v r. 1971	20
3.2 Čtrnáctidenní válka	21
3.3 Konference v Simle.....	23
4 VÝJIMEČNÝ STAV	24
4.1 Politická krize a roky deziluze.....	24
4.2 Džajprakáš Nárájan	24
4.3 Vyhlášení výjimečného stavu	27
4.4 Počáteční fáze výjimečného stavu	28
4.5 Pozdější fáze a závěr výjimečného stavu.....	30
4.6 Odvolání výjimečného stavu a volby v r. 1977	32
5 NÁVRAT K MOCI.....	35
5.1 Konec monopolu INC	35
5.2 Volby v r. 1980	38
6 KRIZE V PAŇDŽÁBU	40
6.1 Sikhský separatismus	40
6.2 Sikhská pomsta	42
ZÁVĚR	44
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	46

SEZNAM ZKRATEK

BLD	Bhárátj lók dal, Indická lidová strana
CFD	Kongres pro demokracii
CPI	Komunistická strana Indie
DMK	Drávida munnétra kalagam
INC	Indický národní kongres
INC(I)	Indický národní kongres, Indira
INC(O)	Indický národní kongres, organizace
INC(R)	Indický národní kongres, reformní/rekvírovaný
JP	hnutí Džajprakáše Nárájana

ÚVOD

„Pouze silný vůdce dokáže lidi naučit, jak čelit novým výzvám. To je však možné jen za cenu nekompromisních rozhodnutí a odhodlaných činů. Tato moc nemůže být zneužita, pokud se používá pouze k roznícení nadějí, jež zůstávají dosud nenaplněny...“¹

Když v r. 1966 náhle zemřel premiér Indie Lál Bahádur Šástrí, který na své pozici vydržel pouhých 19 měsíců, hledali členové Kongresu včele s jeho prezidentem Kámarádžem vhodnou osobu, která by mohla okamžitě obsadit toto znenadání uvolněné premiérské křeslo. Tehdy padl jejich zrak na Indiru Gándhiovou, budoucí matku indického lidu, vůdkyni národa, pro některé bohyni, které tehdy bylo již 49 let, avšak s vládou země neměla prakticky žádné zkušenosti. Přesto to byla právě ona, koho hladce a s jistou převahou zvolili v r. 1966 předáci Kongresu premiérkou. Tuto výhru jí zajistilo hned několik příznivých faktorů, jako byla znalost angličtiny a hindštiny, ale také to, že se primárně neřadila k žádné určité kastě, regionu, náboženství ani frakci, byla populární i mezi muslimy, dality a chudými, a především byla dcerou Džaváharlála Néhrúa, takže si pouze díky svému jménu snadno získala věhlas mezi širokými indickými masami. Po svém zvolení navázala na politický odkaz svého otce, který vždy vedl Indii k principům sekularismu, bojoval proti kastovnictví a podporoval socialismus. Indira v této levicově orientované politice pokračovala, v konkrétních případech však nebyla vždy rozhodnuta, na jakou stranu se přikloní. Zpočátku byla její pozice ve vládě slabá, čehož obratně využívalo mocenské uskupení v rámci Kongresu, tzv. Syndikát, k prosazování pro něj výhodných změn, Indiře navíc chyběla pevná ideologická základna a vhlad nutný k vedení státu. Postupně se ale obklopila důvěryhodnými rádci, ministry a předáky, s jejichž pomocí přijímala rozhodnutí a následně je uváděla do praxe.

V historii Indie Indira Gándhiová byla a nadále i zůstává první ženou, jež byla zvolena předsedkyní vlády, v měřítku světovém patří období její politické role ve funkci premiérky k nejdelším. Patnáct let její nekompromisní, sebevědomé a pohnuté vlády se stalo ústředním tématem této práce, aby byl ale obraz jejího života úplný, věnovala jsem úvodní kapitolu práce soukromému životu Indiry, díky němuž lze snáze pochopit některé kontroverzní rysy její povahy. Kořeny těchto rysů sahají často až k neklidnému dětství plnému boje za nezávislost Indie a byly formovány i díky přítomnosti výjimečných lidí, v nichž Indira viděla svůj vzor a u kterých vyhledávala oporu.

Indira za své vlády dovedla Indii mezi atomové velmoci, položila základy indického kosmického výzkumu, na mezinárodní scéně prezentovala Indii jako nezúčastněnou zemi, čímž navazovala na dříve předeslané otcovo stanovisko politické neangažovanosti. Za její

¹ MASANI, Zareer. *Indira Gandhi: A Biography*. London: H. Hamilton, 1975, str. 299.

vlády proběhla v Indii tzv. zelená revoluce v zemědělství, díky níž vzrostla nezávislost Indie na zahraničním importu potravin, rychlým tempem se rozvíjel těžký průmysl, Indie ale také byla zatažena do původně interního konfliktu v Pákistánu, který přerostl v otevřenou válku obou zemí a v posledku znamenal nejen vznik nezávislého Bangladéše, ale i suverénní vítězství indické armády. Ne vždy však byla Indiřina politika jednoznačná a přímá, vzlety střídaly pády, její politická cesta byla plná zákrut a překážek, ona se však v každé chvíli svého života snažila podílet na osudu Indie, službu pro stát považovala za svou osudovou povinnost, jak o tom mluvila i den před svou smrtí na politickém shromáždění v Bhuvanéšvaru: „*Jsem tady dnes, nemusím tu však být zítra [...] žila jsem dlouho [...] je mou povinností sloužit [lidu, pozn. aut.] až do té chvíle, než naposledy vydechnu, a až budu umírat, mohu říci, že každá kapka mé krve utužila Indii a posílila ji.*“²

² FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 490.

1 OSOBNÍ ŽIVOT

1.1 Předci

Indira Néhrúová¹ se narodila 19. listopadu roku 1917 v Iláhábádu, ve městě, které se rozkládá na soutoku tří řek - Gangy, Jamuny a mystické řeky Sarasvatí. Ve 20. století bylo toto město pokládáno za středisko intelektuálů, žili zde slavní právníci, Iláhábádská univerzita měla vysokou úroveň.² Indira měla štěstí, že se narodila do rodiny tvořené a obklopené výjimečnými lidmi, mezi které patřil mimo jiné její dědeček Mótílál Néhrú, otec Džaváharlál Néhrú, ale i matka Kamala či blízký rodinný přítel M. K. Gándhí.

Předci Indiry Néhrúové pocházeli z Kašmírského údolí, z vesnice, která je známá jako Bídža Bihára, což je zkomolené sanskrtské sousloví Bídža Vihára, neboli v překladu „příbytek zrn/semenn“. Původní rodinné jméno bylo „Kaula/Kaul“, označení, jež bylo ve středověkých kašmírských textech a v jiné sanskrtské tradici používáno pro stoupence Šakti, bohyně síly a energie. Tito předci byli kašmírští učenci, pandité, a patřili do nejvyšší bráhmanské kasty. Ve 14. století však došlo k náboženské pří mezi bráhmany a muslimy, kteří žádali konverzi panditů k islámu. Mnoho z těchto muslimů pocházelo z Ladákh, stejně jako tehdejší rádce a milenec kašmírské královny, Rin Čin, a touto skutečností si muslimové dodávali sebevědomí a zmasakrovali velký počet bráhmanů, kteří odmítli přestoupit na islámskou víru. Říká se, že pouze 11 rodin přežilo tuto genocidu, opustily Kašmírské údolí a usadily se v Láhauru, Dillí, Lakhnaú, Ágře a v Iláhábádu. Ať žili pandité kdekoliv, kladli důraz na svůj původ a rasovou čistotu. Většinou působili ve službách Mughalů, uměli dobře sanskrtsky a perštinu, dokázali se rychle přizpůsobovat a orientovat ve státních záležitostech. V 18. století si jeden z tehdejších mughalských císařů všiml pro mimořádnou učenost Rádži Kaula z Bídža Viháry, kterého posléze pozval ke svému dvoru v Dillí. Kaulové se zde tedy usadili a dostali dům, jenž byl situován na kanálu. A právě odsud pochází pozdější rodinné příjmení „nehr“ neboli kanál. Potomek Rádži Kaula Gangadhár Kaul byl otcem Mótílála Néhrúa, budoucího dědečka Indiry.

Mótílál se po nedokončených studiích zaměřil na právo, pro které v sobě objevil přirozený talent, začalo se mu finančně velmi dařit, stal se slavným a uznávaným právníkem. Mótílálova první žena zemřela při porodu jejich prvního syna, který také nepřežil. Krátce po její smrti se Mótílál znovu oženil a za svou družku si zvolil dívku, která pocházela z jedné z původních 11 kašmírských rodin, jež přežily muslimský masakr. 14. listopadu 1889 se jim

¹ Indira Néhrúová je dívčí jméno Indiry Gándhíové, které užívám až do okamžiku, než se zmiňuji o sňatku s Férózem Gándhím.

² POUCHPADASS, Emmanuel. *Indira Gandhi, My Truth*. New Delhi: Vision Books Pvt. Ltd., 1981, str. 11.

narodil Džaváharlál Néhrú, pozdější otec Indiry Néhrúové. Když bylo Džaváharlálovi 11 let, přestěhovala se celá rodina do nového domu v Iláhábádu, jemuž se říkalo „Ánand bhavan“, neboli příbytek radosti. Tento příbytek radosti bylo sídlo se 42 pokoji a vše v něm bylo zařízeno velmi komfortně a v anglickém západním stylu, jemuž se Mótílál velmi obdivoval. V 16 letech byl Džaváharlál poslán do Anglie na studia, kde nejprve navštěvoval Harrow a po dvou letech přestoupil na Cambridge, kde vystudoval práva. V r. 1916 se vrátil z Anglie a poprvé se setkal se svou budoucí ženou Kamalou, kterou mu vybral jeho otec Mótílál. Kamale tehdy bylo 16 let, a i když získala pouze skromné vzdělání, její horoskop jí předpovídal budoucí slávu. Kamala a Džaváharlál spolu měli jedinou dceru, Indiru Néhrúovou.

1.2 Dětství a dospívání

Indiřino druhé jméno bylo „Prijadiaršini“, což znamená „milá na pohled“, doslova „ta, na niž se lidé rádi dívají“, ale i přes toto jméno a skutečnost, že byla jedináček, nebyla nikdy rozmazlená, naopak o sobě vždy tvrdila, že podstoupila v dětství spartánskou výchovu.³ Svá raná léta života trávila Indira spíše v samotě, neboť její blízcí byli vždy aktivně zapojeni do politiky Indie, častokrát věznění, a proto bylo běžné, že se o ni starali vzdálení příbuzní, anebo si nahrazovala blízkost svého otce jejich vzájemnou korespondencí, skrze kterou se ji Džaváharlál snažil vzdělávat a poučovat o světě.⁴

Díky časté nepřítomnosti rodičů a nízké úrovni tehdejšího indického školství navštěvovala Indira mnoho různých škol. V březnu 1926 odjela s rodiči do Ženevy, kde byla zapsána do školy L'École Internationale, nedlouho poté přestoupila na školu Ecole Nouvelle v Bexu. Po návratu do Indie docházela Indira do klášterní školy v Iláhábádu, kterou ale brzy opustila kvůli její konzervativní pro-britské orientaci, a v r. 1932 odjela studovat do školy v Púně. Režim v této škole byl přísný, a proto byla dobře připravena na pozdější studia v Šántiniketanu pod vedením Rabíndranátha Thákura, kde navštěvovala sekci zaměřenou na umění, konkrétně na malbu a tanec.⁵

Veškeré politické dění, které úzce souviselo s rodinným životem Néhrúových, jako byly časté schůzky předních odbojářů v rodinném sídle v „Ánand bhavanu“, anebo důsledky, které tuto politickou činnost provázely, jako zatýkání, ale také pokuty, které byly Néhrúovým

³ POUCHPADASS, Emmanuel. *Indira Gandhi, My Truth*. New Delhi: Vision Books Pvt. Ltd., 1981, str. 12.

⁴ Tyto dopisy byly později sebrány a publikovány, viz NEHRU, Jawaharlal. *Letters from a Father to a Daughter*. Allahabad: Law Journal Press, 1929. Další knižně vydaná korespondence se týkala světové historie, viz NEHRU, Jawaharlal. *Glimpses of World History: Being Further Letters to His Daughter Written in Prison and Containing a Rambling Account of History for Young People*. India: Penguin Books, 1934.

⁵ POUCHPADASS, Emmanuel. *Indira Gandhi, My Truth*. New Delhi: Vision Books Pvt. Ltd., 1981, str. 17-26.

ukládány britskou vládou a které vzhledem k dodržování Gándhího politiky občanské neposlušnosti odmítali platit, a velká část majetku jim proto byla postupně zabavována, značně motivovalo Indiru k vyvíjení vlastní politické aktivity. Kvůli svému nízkému věku neměla možnost vstoupit do strany Kongresu, a proto své formující se ambice rozvinula na jiné půdě. Výsledkem těchto snah byla tzv. Monkey Brigade, odbojová organizace dětí, které napomáhaly dospělým v jejich politické činnosti. Tyto děti šily a rozvěšovaly indické vlajky, vařily jídlo pro demonstrující, podávaly vodu na sjezdech a shromážděních, psaly dopisy vězňům, kteří psát neuměli, zajišťovali nejnutnější lékařské ošetření zraněným, ale také byly zdatnými posly zpráv. Zpočátku toto hnutí nebylo bráno příliš vážně, ale nakonec ho začali lidé uznávat, neboť opravdu napomáhalo odboji. Vznikaly dokonce i jeho větve v jiných velkých městech, jako např. v Bombaji.⁶

Dne 6. února 1931 zemřel Mótílál Néhrú, Indiřín dědeček a podle indické tradice hlava celé velkorodiny. Džaváharlál, Kamala, Gándhí a další členové Kongresu byli dočasně propuštěni z vězení, aby mohli stanout u jeho smrtelného lůžka.⁷ Další ránou pro mladou Indiru byla smrt matky, která přišla po jejím dlouhém léčení, 26. února r. 1936. Kamala Néhrúová se léčila v sanatoriu v Bhováli, v Himálajích, kam ji také Indira přijela, po ročním studiu v Šantiniketanu a jeho následném přerušení, navštívit. Když se stav Kamaly nezlepšoval, bylo rozhodnuto o jejím převezení do Evropy, kam ji Indira doprovázela. V Evropě podstoupila nejprve léčbu v německém sanatoriu, v malé vesnici jménem Baden Weiler (Černý les), posléze byla převezena do Lausanne, kde nakonec také zemřela.⁸ Džaváharlál nemohl odjet s Indirou a Kamalou do Evropy, neboť byl v době jejich odjezdu ve vězení. Odpykání trestu mu bylo k závěru prominuto, byl propuštěn na podmínku za příslibu, že upustí od svých politických aktivit, a tak mohl odjet za svou rodinou do zahraničí. Když Kamala Néhrúová zemřela, bylo Indiře pouhých 18 let.

1.3 Féróz Gándhí

Po smrti matky odjela Indira na studia do Anglie, kde navštěvovala nejprve Badminton School a pak přešla do Oxfordu, na Somerville College. Ve stejnou dobu studoval v Anglii Féróz Gándhí, budoucí Indiřín manžel. Již dříve se s ním setkala, a to u lože své

⁶ POUCHPADASS, Emmanuel. *Indira Gandhi, My Truth*. New Delhi: Vision Books Pvt. Ltd., 1981, str. 20-21.

⁷ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 70.

⁸ POUCHPADASS, Emmanuel. *Indira Gandhi, My Truth*. New Delhi: Vision Books Pvt. Ltd., 1981, str. 28-29.

nemocné matky, kterou Féróz, Kamalin velký obdivovatel, přijel navštívit, protože se chtěl jako vytrvalý bojovník za nenásilí a nespolupráci poklonit její ženské kuráži.⁹

Féróz, vyznáním párs, pocházel také z Iláhábádu a znamenal pro Indiru velkou oporu v době jejích studií v Anglii. Po třech letech se Indira vrátila do Indie, do Ánand bhavanu, kde ji však čekala ještě větší samota, než kterou byla zvyklá snášet v dětství. Za pobytu v Oxfordu zemřela její babička a otec byl v době jejího návratu vězněn v Déhrádúnu. Tehdy se rozhodla, že dalším krokem v jejím životě bude svatba. Odjela za otcem do vězení a svěřila mu své přání vdát se za Féróze Gándhího narazila však na jeho nesouhlas. Proti sňatku se stavěla i Férózova rodina, svatbu se ale nakonec podařilo dohodnout a konala se 26. března 1942 v Iláhábádu. Dva roky po svatbě, 20. srpna roku 1944, se v Bombaji narodil Indiře první syn, Rádžív Gándhí, druhý syn Saňdžaj pak přišel na svět v Dillí v prosinci 1946.

Féróz zpočátku pracoval jako ředitel deníku *National Herald*, a proto se Indira se syny odstěhovala do Lakhnaú, kde tuto funkci vykonával. Ve všeobecných volbách v r. 1952 byl Féróz zvolen členem parlamentu, opustil post ředitele v *National Herald* a přestěhoval se do Dillí. V té době již žila v Dillí i Indira s dětmi, aby byla nablízku svému otci. Néhrú potřeboval Indiru vedle sebe kvůli osobní péči, ale také kvůli jisté rodinné opoře při rozhodování o státních záležitostech.

15. srpna 1947 se Indie stala nezávislou a Džaváharlál Néhrú byl zvolen prvním předsedou vlády Indické republiky. Přesídlil do rezidence tehdejšího anglického velícího generála, do Tín múrti, kam ho následovala i Indira s dětmi. Od 50. let začali žít Féróz a Indira kvůli častým osobním neshodám a Férózovým opakovaným nevěrám odděleně, přestože se nikdy oficiálně nerozvedli.

Mezi oběma manželi stála však především kariéra. Féróz byl členem parlamentu, Indira se stále více věnovala záležitostem strany Kongresu, dávala rady otci a všude ho doprovázela. Féróz si přál zbavit se velkého vlivu Néhrúových a ve chvíli, kdy si uvědomil, že to není reálné, volil oddělený život od své ženy Indiry. V r. 1957 se odstěhoval do vlastního domu, ale krátce poté ho postihl srdeční záchvat. Druhý infarkt následoval 8. září 1960, a příští ráno Féróz zemřel. Indira od této chvíle začala ke svému jménu připojovat místo Néhrúová příjmení Gándhíová jako srozumitelný symbol loajality ke svému manželovi.¹⁰

⁹ SEN, Ela. *Indira Gandhi: A Biography*. London: Peter Owen, 1973, str. 33.

¹⁰ *Ibid.*, str. 46-51.

1.4 Válka s Čínou a smrt otce

Po rozchodu s manželem se Indira plně oddala otci, doprovázela ho na všech setkáních s osobnostmi veřejného života a začala tak pomalu pronikat do politiky Kongresu. V r. 1955 byla zvolena do pracovního výboru INC (Indický národní kongres), v němž zastupovala tzv. „ženskou otázku“.¹¹ Spolu s otcem absolvovala řadu zahraničních návštěv, jako byla např. recepce u prezidenta Trumana, návštěva Sovětského svazu, korunovace královny Alžběty II. a jiné.¹²

Néhrú vždy prosazoval pro indickou zahraniční politiku stanovisko nenásilí a plně věřil v blízké přátelství s Čínou, což dokazovala jeho vřelá objetí při setkáních s čínským premiérem Čou En-lajem. Po získání nezávislosti se Néhrú snažil směřovat k vzájemnému přátelství mezi státy třetího světa a prosazoval, aby tyto státy stály mimo politiku západních supervelmocí a byly nezávislé. V tomto duchu podepsal 29. dubna 1954 s Čínou tzv. pančášílu (neboli pět principů), která měla Indii a Číně garantovat vzájemný respekt, rovnost a mírové soužití. O to víc byl indický premiér překvapen a celá země spolu s ním, když ve druhé polovině 50. let vyšlo najevo, že Čína staví přes indický výběžek Aksai Čin strategickou silnici, jež má spojit Tibet s provincií Sin-ťiang. Od r. 1959 začalo docházet k přestřelkám v pohraničí a napětí ještě vzrostlo, když Indie poskytla exil tibetskému dalajlámovi, který uprchl přes Himálaje do Indie. Když se nedařilo situaci řešit politickou cestou, došlo na podzim r. 1962 k rozsáhlé vojenské akci, během níž čínská armáda zlikvidovala indické předsunuté jednotky, dostala pod kontrolu celý Aksai Čin, hrozila proniknout do Ásámu a zmocnila se části Ladákhů.

Tato ostudná prohra otrásla prestiží nezlomného premiéra Néhrúa, který musel poprvé za svou kariéru čelit návrhu na vyslovení nedůvěry v indickém parlamentu. Néhrú, jenž vždy bez pochyb důvěřoval v přátelství s Čínou a principům „pančášílu“, se z této zrady již nikdy nevzpamatoval. Začalo se též projevovat jeho pokročilé stáří a 27. května 1964 zemřel. Za svého života byl předsedou vlády Indie celkem 17 let. Indira se po smrti otce stáhla do soukromí a začala budovat jeho památník v Tím múrti.

¹¹ FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 125.

¹² SEN, Ela. *Indira Gandhi: A Biography*. London: Peter Owen, 1973, str. 52-55.

2 VSTUP DO POLITIKY

2.1 Lál Bahádur Šástrí

Po Néhrúově smrti byl předsedou vlády zvolen Lál Bahádur Šástrí, dlouholetý člen Kongresu a Néhrúův blízký přítel. Šástrí předpokládal, že přítomnost Néhrúovy dcery v jeho kabinetě by straně přinesla prestiž, a proto Indiře nabídl post ministryně zahraničních věcí. Ve srovnání s Néhrúem je pozoruhodné, že sám Šástrí nikdy Indii neopustil, vyjma cesty do Nepálu. A Indira se díky svým bohatým zkušenostem zdála být dobrou kandidátkou na tuto pozici. Ona ale tuto nabídku odmítla a přijala méně prestižní funkci ministryně informací a rozhlasu, neboť si přála zůstat ještě po nějaký čas v ústraní a věnovat se památce otce. Jako ministryně informací se snažila zdokonalit rozhlasové a televizní vysílání po celé Indii, skrze které by bylo možné vzdělávat široké masy lidí. Někteří kritici ovšem považovali jmenování Indiry na post ministryně za důkaz nepatřičného protěžování dcery slavného otce.¹

Po necelém roce vlády Šástrího kabinetu musela Indie čelit vojenské hrozbě ze strany Pákistánu. Pákistánský prezident Muhammad Ajjúb Chán, který převzal v r. 1958 násilně moc v zemi, začal za podpory USA přezbrojovat a modernizovat armádu. Po prohrané pohraniční válce s Čínou považoval Indii za snadný cíl a rozhodl se napadnout sporné území Kašmíru. Na jaře roku 1965 vstoupily pákistánské jednotky nejprve do Kaččhských bažin indického svazového státu Gudžarát a snadno toto nechráněné a téměř neobydlené území ovládly. Díky zásahu OSN bylo mezi Indií a Pákistánem následně vyjednáno příměří a vojenské jednotky se stáhly za původní hranice. Chán ale díky tomuto agresivnímu aktu, na který podle jeho názoru Indie nedokázala přesvědčivě odpovědět, nabyl sebevědomí a krátce po odeznění monzunových dešťů spustil nový útok, jenž měl za cíl odříznutí Kašmíru od zbytku Indie. Indie okamžitě zareagovala, přesunula tankové jednotky k Láhauru a získala toto město na dostřel. Opět bylo ujednáno příměří za pomoci OSN.

Během pákistánské invaze do Kašmíru se Indira nacházela na krátké návštěvě v jeho hlavním městě Šrínagaru a odmítla ho opustit, dokud se situace neuklidní, což nemálo přispělo k podpoře morálky kašmírských obyvatel ve chvílích nejistoty. Indira také dobrovolně navštěvovala čelní pozice boje, jako byl např. průsmyk Hadži Pír, těžce zatížený boji.²

Mírové řešení indicko-pákistánskému konfliktu přinesla až konference v uzbeckém Taškentu, která se konala 10. ledna 1966 za účasti sovětského premiéra Alexeje

¹ SEN, Ela. *Indira Gandhi: A Biography*. London: Peter Owen, 1973, str. 73-79.

² FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 124-125.

Kosygina, na níž bylo ujednáno obnovení mírových vztahů mezi oběma zeměmi, což stvrdili svým podpisem Ajjúb Chán za Pákistán a Lál Bahádur Šástrí za Indii. V noci z 10. na 11. ledna ovšem Šástrí prodělal srdeční infarkt, na který v Taškentu zemřel, a Indie tak ztratila svého druhého předsedu vlády, který svou funkci vykonával pouhých 19 měsíců.

2.2 Boj o premiérské křeslo v r. 1966

Po smrti Šástrího bylo třeba najít nového předsedu vlády a upevnit jeho jmenováním postavení Kongresu, který čelil vlastním vnitřním rozbrojům a také stále sílící Komunistické straně Indie. K. Kámarádž, tehdejší prezident strany Kongresu, volil mezi pěti možnými kandidáty, z nichž se jako dva nejlepší jeví Mórárdží Désái, na straně pravice, který se již za vlády Néhrúa bezúspěšně ucházel o post předsedy vlády a stejně neúspěšně dopadl jeho souboj s Šástrím po Néhrúově smrti, a Indira Gándhiová, nezkušená a relativně mladá dcera velkého demokrata, jež se zdála zatím příliš slabá na to, aby mohla odporovat starším a zkušeným předákům Kongresu, nazývaným Syndikát.³

Désái byl velmi konzervativní politik, ortodoxní hinduista, abstinentský, vegetarián a od svých 27 let držel celibát. Indira jako by byla téměř jeho pravým opakem. Avšak její největší výhodou, jak Syndikát vychytrale odhadoval, byla její dosavadní nezkušenost, a tudíž i slabost v rozhodování a řízení státu. V očích Kámarádže a jeho stoupenců byla stále jen slabou ženou. Doufali, že se stane jejich „loutkovou“ předsedkyní vlády a že jim její slavný původ zajistí snadné vítězství ve volbách, což se také stalo.

Den volby nového premiéra byl v Parlamentu stanoven na 19. prosince 1966, devět dní po smrti Šástrího. Indira v onen den vstala brzy ráno a šla se poklonit nejdříve k hrobce M. Gándhího, pak k památníku svého otce na břehu řeky Jamuny a nakonec navštívila otcovu pracovnu, která zůstala ve stejném stavu, v jakém byla v den, kdy zemřel.⁴ Výsledky volby byly zveřejněny ve 3 hodiny odpoledne a ukázalo se, že Indira porazila Désáiho 355 hlasy proti 169.⁵ 24. ledna byla Indira Gándhiová oficiálně jmenována předsedkyní vlády prezidentem Indie S. Rádhákrišnanem v Ašókově sálu v prezidentském paláci, na stejném místě, kde byl před 19 lety jmenován předsedou vlády její otec Džávaharlál Néhrú.⁶

Indira sama na funkci premiérky nekandidovala, vstup do nejvyšších pater politiky a následnou výhru křesla předsedkyně vlády jí zajistil Kámarádž a jeho stoupenci. Po jejím

³ SEN, Ela. *Indira Gandhi: A Biography*. London: Peter Owen, 1973, str. 82.

⁴ *Ibid.*, str. 83.

⁵ *Ibid.*, str. 83-84.

⁶ PUPUL, Jayakar. *Indira Gandhi, A Biography*. New Delhi: Penguin Books, 1995, str. 183.

zvolení se tedy předpokládalo, že zůstane nadále jen „figurkou“ a hlavní jednání budou probíhat za jejími zády, jak si Syndikát předem naplánoval, ona ale postupně převzala moc pevně do svých rukou.

2.3 Uvedení do úřadu předsedy vlády

Indie v r. 1966 čelila již druhý rok nadměrnému suchu, jehož důsledkem byl nedostatek základních potravin a rostoucí inflace. Obě války, s Čínou i s Pákistánem, vyžadovaly nákup zbraní a velké investice do armády, což vedlo k nadměrnému nárůstu státního deficitu.⁷ Indie byla značně závislá na importu, naopak indický export stagnoval. Všechny tyto skutečnosti vedly novou předsedkyni vlády hned na začátku kariéry k jednomu z jejích nejkontroverznějších kroků, když na doporučení svých poradců, Světové banky a Mezinárodního měnového fondu nařídila devalvovat rupii o 35,5 %.⁸ Tento krok však nepřinesl očekávané zlepšení ekonomické situace, naopak rapidně stouply ceny potravin a mnoho lidí ztratilo zaměstnání, což vyvolalo stávky a nepokoje po celé zemi. Kongres cítil rozhořčení, že byl tak nepopulární krok realizován ve volebním roce a že Kámarádž, prezident Kongresu, nebyl o plánované devalvaci předem informován.⁹

Po tomto počínu si opozice uvědomila, že se Indira nestrání politice vedené i skrze nepopulární kroky a také se začala projevovat její nezávislost. Po měsíci v úřadu byla méně oblíbená než její předchůdce Šástrí. Shromáždila kolem sebe tzv. kuchyňský kabinet, který sestával z jí oddaných členů, což ji ještě více distancovalo od Syndikátu. To však byl jistě její cíl, vydělit se vůči staré gardě, která ji přijala mezi sebe pouze z čistě ziskuchtivých důvodů. Jakmile Indira jejich taktiku prohlédla, zbývalo jí buď přistoupit na jejich hru, anebo si mezi nimi vybudovat nezávislou pozici. Její budoucí kroky ukázaly, že si vybrala samostatnost.

Krátce po převzetí premiérského křesla přijala Indira pozvání do USA. Hlavním cílem této návštěvy byla urgentní potřeba obilí, finanční pomoci a přílivu zahraničního kapitálu do Indie. Americký prezident L. Johnson přislíbil Indii pomoc, spolu s ní ale žádal změnu stanoviska vůči válce ve Vietnamu, kterou Indira otevřeně kritizovala. Ona tento otevřený tlak odmítla a za podpory egyptského prezidenta Násira a jugoslávského prezidenta Tita své stanovisko potvrdila, což do značné míry poškodilo indo-americké vztahy. Při pozdější návštěvě Moskvy se dokonce připojila k prohlášení Sovětského svazu, které žádalo okamžitý

⁷ FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 126.

⁸ CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 222.

⁹ l.c.

a bezpodmínečný konec bombardování Vietnamu a označovalo americkou iniciativu ve Vietnamu za „imperialistickou agresi“.¹⁰

Rok 1966 byl také rokem, kdy se začal projevovat značný úpadek Kongresu jako politické organizace, vzrostla korupce, vznikaly nejrůznější zájmové skupiny a frakce, formovala se i silná opozice. Nejednou musela nová premiérka čelit obtěžování, vulgárním útokům a sexistickým narážkám. Syndikát a Kámarádž se stále snažili omezit Indiřiny pravomoci, takže nakonec neměla možnost rozhodovat o vnitřních záležitostech strany a nemohla ani vybírat kandidáty do parlamentních voleb. Její slabá pozice měla doposud dvě hlavní příčiny: nedokázala efektivně čelit svým protivníkům, kteří ji pak snadno izolovali od centra strany a kabinetu, a chyběla jí jednoznačně formulovaná ideologická základna.¹¹

2.4 Volby v r. 1967

Od vstupu Indiry do vlády její popularita mezi obyčejnými lidmi značně vzrostla, čehož si i ona sama byla dobře vědoma. V prosinci 1966 pak veřejně prohlásila: „*Jde o to, koho si přeje strana a koho chtějí lidé. Má pozice mezi lidmi nemá konkurenci.*“¹² Prostý indický lid si Indiru velmi oblíbil, dokázala být totiž jednou z nich, mluvila regionálními jazyky a nosila sári tak jako obyčejné ženy, které si ji přicházely poslechnout.

Všeobecné volby v r. 1967 znamenaly na jedné straně dosud největší účast voličů v historii (volilo 61,1 % obyvatel), na straně druhé vážnou porážku Kongresu, který sice získal 284 křesel z 520, což mu stále zajišťovalo většinu, ale jeho podíl křesel v Lók sabhá (Sněmovna lidu) oproti volbám v r. 1962 rapidně poklesl. Za porážkou Kongresu stály hlavně strany komunální, feudální, regionální a pravicově orientované.¹³

Oslabení Kongresu a především pak Syndikátu paradoxně nahrálo znovuzvolené Indire k posílení vlastní pozice, čehož také využila při sestavování nového kabinetu, do něhož opětovně dosadila prověřené a sobě oddané lidi, jako byli Fachruddín Alí Ahmad, Ašók Méhta, Diněš Singh a jiní. Proces obsazování proběhl bez konzultace s organizací Kongresu, Kámarádžovi se seznam se jmény dostal do rukou až krátce před jeho předložením prezidentovi Indie, takže nemohl prosadit vlastní změny.¹⁴ Aby ještě podpořila svou moc, dala Indira zřídit sekretariát předsedkyně vlády, který stál výše než sekretariát kabinetu a bez

¹⁰ CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 223.

¹¹ Ibid., str. 224-5.

¹² FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 300.

¹³ Ibid., str. 226.

¹⁴ MASANI, Zareer. *Indira Gandhi: A Biography*. London: H. Hamilton, 1975, str. 175.

jeho souhlasu neučinila premiérka žádný krok. V čele tohoto sekretariátu stál důvěrník I. Gándhíové P.N. Haksar, kašmírský právník z Iláhábádu.¹⁵

Aby navrátila Kongresu ztracenou prestiž, přihlásila se Indira na radu svého sekretariátu ideologicky k levici, které zůstala i v budoucnu věrná, a v jejím duchu prosadila v pracovním výboru strany v květnu r. 1967 tzv. Desetibodový program, který zahrnoval sociální kontrolu nad bankovníctvím, znárodnění pojišťovnictví, zákaz průmyslových monopolů, pozemkové reformy a zrušení privilegií, kterým se těšili členové bývalých knížecích rodin. Pravice v čele s ministrem financí a vicepremiérem Désáím blokovala realizaci programu a rozpory ve straně se ještě prohloubily, když v r. 1969 předčasně zemřel prezident Zákir Husain a vyvstala tak otázka jeho nástupce. Syndikát začal prosazovat volbu N. S. Reddiho, dosavadního předsedy Lók sabhá, s jehož pomocí by se staré gardě podařilo sesadit předsedkyni vlády, jejíž moc a prestiž stále rostly. Jakmile Indira tento plán prohlédla, začala podporovat volbu V.V. Giriho na post prezidenta, dobře známého odborového předáka z dob boje za nezávislost Indie, kterému také po obratných zákulisních vyjednáváních zajistila vítězství.¹⁶ Zároveň se sama ujala resortu financí a přes protestní vystoupení Désáího z vlády prosadila 19. července 1969 zestátnění 14 největších soukromých bank.¹⁷

Poražený Syndikát vedl proti Gándhíové disciplinární řízení, na kterém byla shledána vinnou z úmyslného porušení stranické disciplíny. Nařkl ji z vytváření kultu osobnosti, který ohrožuje demokratické fungování Kongresu, jelikož ztotožňuje loajalitu ke straně a zemi s loajalitou k vlastní osobě, a že je nepřístupná jakékoliv diskusi a změně. 12. listopadu pak navrhl její vyloučení. Rozhořčená Indira svolala zasedání kabinetu, který jí přesvědčivou většinou vyslovil důvěru.¹⁸ Mezi poslanci získala 220 hlasů proti 68 a v Celoidickém výboru Kongresu 446 hlasů ze 705. Tato neshoda v Kongresu vedla k jeho rozkolu, ke kterému ovšem strana nevyhnutelně spěla již dlouhou dobu. Skupina kongresistů, jež se přidali na stranu Indiry, se následně začala označovat jako INC(R), kde R znamenalo reformní nebo „rekvírovaný“ (requisitionist), zbylá menšina se seskupila pod označením INC(O), přičemž O znamenalo organizace.¹⁹

¹⁵ SEN, Ela. *Indira Gandhi: A Biography*. London: Peter Owen, 1973, str. 107.

¹⁶ *Ibid.*, str. 105.

¹⁷ FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 127.

¹⁸ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 317.

¹⁹ FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 127.

3 VÁLKA O BANGLADÉŠ

3.1 Volby v r. 1971

Po rozpadu Kongresu ztratila Indira většinu v obou komorách Parlamentu, tudíž nemohla prosadit změny předeslané ve svém volebním programu. Její celková pozice však nebyla ohrožena, neboť se stále těšila podpoře CPI (Komunistická strana Indie), socialistů, DMK (Drávida munnétra kalagam) a sikhské strany Akálí dal. V prosinci r. 1970 pak Nejvyšší soud zamítl zrušení knížecích apanáží, popřel tedy část Desetibodového programu. To byla pro Indiru vhodná záminka k rozpuštění vlády a vyhlášení předčasných voleb, které měly sloužit jako referendum, v němž lidé vyjádří svou spokojenost či nespokojenost s její dosavadní politikou.¹

Opozice v čele s INC(O) vytvořila před volbami tzv. Velkou alianci, které však chyběla společná ideologická základna, a která svou předvolební kampaň soustředila na jediný cíl – odstranit z vlády Indiru Gándhiovou, což vyjádřila i heslem: „Indira hatáó“ (odstraňte Indiru). Gándhiová naopak zaměřila svou kampaň na naléhavé sociální změny, prosazovala demokracii, sekularismus a socialismus. Pro svoji stranu zvolila líbivé heslo „Garíbí hatáó“ (odstraňte chudobu), které mělo velkou odezvu zejména mezi obyčejnými lidmi. Chudina, která tvořila rozsáhlou část voličstva, nyní hleděla na Indiru jako na svou záchránkyni, neboť právě ona vyhlásila válku chudobě a sociálnímu bezpráví, zároveň také přislíbila stabilitu a ekonomický růst. Žádala pokrok socialismu, současně však dala příležitost soukromému sektoru. Nadchla tím jak chudé, tak i bohaté, protože obě vrstvy společnosti věřily, že dala šanci právě jim.

Se svým jednoznačně populistickým volebním programem Indira volby drtivou převahou vyhrála. INC(R) získal v Dolní sněmovně 352 křesel z 518 křesel, což straně dávalo dvoutřetinovou většinu potřebnou ke schválení změn v Ústavě.² Výsledky voleb ukázaly, že Indira již není bezvládnou loutkou, za kterou byla v počátcích své politické kariéry považována. Po těchto volbách se stala nejmocnější premiérkou v zemi od získání nezávislosti, protože s takovou převahou loajálních poslanců ve sněmovně mohla prosadit téměř jakýkoliv zákon. Bezprostředně po úspěšných volbách ovšem musela zaměřit svou pozornost na bangladéšskou krizi.

¹ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 323.

² CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 237-8.

3.2 Čtrnáctidenní válka

Válka o Bangladéš se na obzoru začala rýsovat okamžitě po volbách v r. 1971. Podstatou sporu bylo elitářské postavení Západního Pákistánu na úkor Východního Pákistánu, kde většinu obyvatel tvořili Bengálci, které pojilo se zbytkem země pouze společné náboženství. Z kulturního, jazykového, historického i etnického hlediska ale tvořili zcela svébytný celek. Západní Pákistán si brzy po roce 1947 vydobyl výsadní postavení v armádě, byrokracii a ekonomice, a proto mezi Bengálci narůstala touha po větší autonomii, zrovnoprávnění obou geografických oblastí a po uznání bengálštiny jako druhého úředního jazyka.

S těmito požadavky vystoupila tzv. Avámí líg (Lidová liga), v jejímž čele stál populární politik Šejch Mudžíbur Rahmán. Avámí líg vyhrála v r. 1970 první demokratické volby v Pákistánu, když získala 99 % křesel ve východním Bengálsku a nadpoloviční většinu v Celopákistánském zákonodárném shromáždění.³ Prezident Pákistánu Ághá Muhammad Jahjá Chán však odmítl respektovat výsledky voleb, nedovolil Lidové lize sestavit vládu a rozhodl se zakročit proti narůstající opozici vojenskou silou. Pákistánská armáda začala systematicky likvidovat bengálskou elitu, vraždit studenty dhácké univerzity, Š.M. Rahmán byl zatčen a internován na neznámém místě v západním Pákistánu. Některým předákům Lidové ligy se podařilo uprchnout do Kalkaty, kde ustavili bangladéšskou exilovou vládu a vyhlásili nezávislost své země pod názvem Bangladéš (země Bengálců).⁴ V listopadu r. 1971 dosáhl počet uprchlíků z východního Bengálska v Indii téměř 10 milionů.

Když pak Indira navštívila tábory utečenců, byla otřesena jejich stavem i příběhy a rozhodla se, že je třeba uvědomit o celé situaci zahraniční média, zvala proto novináře do utečeneckých táborů a posílala diplomatické signály do světa. Přítomnost těchto lidí bez domova a naléhavost řešit jejich osudy nevyhnutelně zatáhla Indii do pákistánsko-bangladéšského konfliktu, a jelikož další setrvávání 10 milionů uprchlíků vyčerpávalo státní rozpočet víc, než si mohla Indie dovolit, bylo třeba přistoupit k jeho řešení co nejdříve. Indira se však stále bránila jakémukoliv unáhlenému kroku. Tato zdrženlivá politika měla několik prostých, avšak oprávněných příčin. Rozvodněné řeky během monzunů by znemožnily rychlý postup indické armády a v zimě by pak zapadané horské průsmyky zabránily přístupu čínských vojsk v případě jejich vyslání na pomoc Pákistánu. Prostí Indové, ale i indické politické strany sympatizovali s uprchlíky a kritizovali Gándhíovou za otálení s uznáním

³ CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 239.

⁴ FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 128.

Bangladéšské republiky. Premiérka se ale bála zhoršení už tak dost napjatého vztahu s Pákistánem a také možné negativní reakce ze strany světových velmocí, kdyby Indie ukvapeně vstoupila do válečného konfliktu s Pákistánem.

V duchu této vyčkávací politiky Indira v srpnu 1971 uzavřela dohodu o míru, přátelství a spolupráci se Sovětským svazem na příštích 20 let. Přípravy k podepsání této úmluvy probíhaly již v předchozích dvou letech, premiérka však stále váhala přistoupit na podobnou dohodu kvůli možné nevoli pravicových stran. Zároveň si ale dobře uvědomovala, že takto otevřeně deklarované přátelství by mohlo přispět k další radikalizaci levicově orientovaných stran, o jejichž podporu do jisté míry opírala svou politickou moc. Protože se však USA i Čína přiklonily na stranu Pákistánu, spojení se SSSR bylo do jisté míry nevyhnutelné. Podepsání dohody si dokonce získalo celoindickou podporu, mezi lidmi bylo nadšeně oslavováno, pocity přílišné izolace a nebezpečí, v nichž se Indie zmítala, vytvořily pro přijetí dohody ideální podmínky.⁵

3. prosince pákistánské letecké síly zaútočily na osm indických letišť, škody však byly minimální. Zároveň to byl ale signál, na který Gándhiová čekala, protože Indie okamžitě uznala existenci Bangladéše a vzápětí i na pákistánský útok vojensky odpověděla. Během 14 dní prošla indická armáda spolu s Mukti báhini⁶ východním Bengálskem, obsadila hlavní město Dháku a zneškodnila místní pákistánskou vojenskou posádku. V průběhu prosince vyslaly Spojené státy do Bengálského zálivu část své Sedmé flotily v čele s letadlovou lodí Enterprise vybavenou jadernými zbraněmi, která měla varovat a zastrašit indickou vládu před dalším postupem vojsk a evakuovat údajné cizince z Dháky, než však tato hrozba stačila mít reálný dopad, vojenská akce byla úspěšně zakončena. Indira přítomnost americké flotily u indických břehů s obdivuhodným klidem ignorovala, později dokonce na tento americký pokus o zásah do průběhu války pohlížela velmi kriticky.⁷ 16. prosince 1971 podepsal Pákistán kapitulaci a nový pákistánský prezident Zulfikár Alí Bhutto nařídil propustit M. Rahmána z vězení. 12. ledna 1972 byl Rahmán jmenován prvním předsedou vlády Bangladéšské lidové republiky.

Válka o Bangladéš navrátila Indii ztracenou hrdost a prověřila politiku sekularismu, když vedle sebe bojovali příslušníci různých náboženství jako jeden národ. Především ale znamenala osobní vítězství pro Indiru Gándhiovou, která byla nyní na vrcholu své popularity

⁵ DHAR, P. N. *Indira Gandhi, the 'Emergency', and Indian Democracy*. New Delhi: Oxford University Press, 2000, str. 170.

⁶ Mukti báhini – tzv. Osvobozenecká armáda, tvořena dobrovolníky, kteří sloužili jako vojenská síla prozatímní bangladéšské vlády v Indii, usilovali o uznání samostatné Bangladéšské republiky a byli součástí odboje za hranicemi Pákistánu.

⁷ CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 241.

a nikdy předtím ani potom nebyla tak oblíbená. Byla oslavována jako výborný diplomat a strateg, její chladnokrevný postup se totiž skutečně vyplatil. Někteří v ní dokonce viděli moderní ztělesnění bohyně války Durgy anebo inkarnaci Šakti, ženské energie.⁸

3.3 Konference v Simle

Krátce po ukončení bangladéšského válečného konfliktu směřovala Indira svou politikou k urovnání indicko-pákistánských vztahů, čemuž měla napomocť konference zprostředkovaná Organizací spojených národů. Toto setkání mělo ustavit dlouhotrvající mír mezi oběma státy a zajistit konec vojenských konfliktů. Konference byla svolána na červen 1972 do horského letoviška Simla.

Indie také chtěla otevřít diskusi o choulostivé otázce Kašmíru. Pákistánský prezident Zulfikár Alí Bhutto souhlasil uznat linii kontroly v Džammú a Kašmíru ustanovenou po uzavření příměří v prosinci 1971, které se začalo říkat „linie míru“ a jež měla být uznána jako mezinárodní hranice.⁹

Bhutto a Gándhiová podepsali simelskou deklaraci, podle níž Pákistán uznal Bangladéš jako suverénní stát, Indie propustila na 90 000 válečných zajatců a vrátila Pákistánu téměř 9 000 km² obsazeného území s výjimkou několika strategických bodů v kárgilském sektoru, které sloužily k obraně důležité silnice mezi Šrínagarem a Léhem.¹⁰

⁸ CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 242.

⁹ DHAR, P. N. *Indira Gandhi, the 'Emergency', and Indian Democracy*. New Delhi: Oxford University Press, 2000, str. 200-201.

¹⁰ FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 129.

4 VÝJIMEČNÝ STAV

4.1 Politická krize a roky deziluze

Dvoutřetinová převaha v Parlamentu, taktické vítězství války o Bangladéš a porážka Syndikátu sice vynesla Indiru vysoko na politické scéně, ale neutěšená ekonomická situace v zemi jí pomalu začala ubírat na popularitě. Navzdory volebnímu sloganu „Garíbí hatáó“ se bídu z Indie vyhnat nepodařilo, naopak dramatický růst cen ropných produktů, pokles devizových rezerv a nutnost živit 10 miliónů bangladéšských uprchlíků uvrhla zemi do ještě hlubší krize. Indie musela čelit neúměrnému nárůstu inflace a nezaměstnanosti. Opozice také často napadala Indiru za spolupráci s CPI, kritizovala její přílišné přebírání sovětského vzoru a diktátorské sklony.¹

Postavením premiérky také značně otrásl skandál s licenci, jež byla udělena Saňdžajovi Gándhímu, mladšímu synovi Indiry Gándhiové, ministerstvem průmyslu na každoroční výrobu 50 000 automobilů značky Maruti, a to aniž by měl Saňdžaj v oblasti automobilové výroby jakékoliv zkušenosti. Pozemek, který byl vyměřen pro stavbu automobilky, se navíc nacházel nedaleko muničního skladu, což porušovalo vyhlášku, která zakazovala na vzdálenost 1 000 metrů od jakéhokoliv obranného zařízení stavbu továrny. Indira byla nařknuta z korupce, neúměrného protěžování syna a ze zneužívání vlastní pozice.

Ona toto nařknutí ale odmítla s argumentem, že licence byla Saňdžajovi udělena nezávislým výborem, a na jeho obranu ještě dodala, že by se mladému muži neměla ubírat příležitost jen proto, že je syn předsedkyně vlády.² Toto prohlášení některé lidi uspokojilo, jiní však nařkli vládu z vše prostupující korupce a žádali nápravu situace. Již nyní se začala projevovat povolnost a nekritický vztah Indiry k jejímu synovi Saňdžajovi, který této skutečnosti později zneužil a dostal se snadno ke kormidlu moci.

4.2 Džajprakáš Nárájan

Dlouhotrvající sucha, neúroda a obrovská korupce kongresové vlády ve svazovém státu Gudžarát vedla k celé řadě stávek, které v březnu 1974 dosáhly svého vrcholu. Demonstranti žádali odstoupení kongresové vlády a rozpuštění zákonodárského shromáždění.

¹ CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 14-20.

² *Ibid.*, str. 23.

Indira tlaku neodolala, přistoupila na požadavky Gudžarátců a vyhlásila předčasné volby do zákonodárného shromáždění na září 1974.³

Tento zdánlivý úspěch inspiroval studenty v Biháru, kteří v březnu téhož roku vystoupili proti vládě, žádali taktéž rozpuštění zákonodárného shromáždění a vyhlášení nových voleb, jejich požadavky však vyslyšeny nebyly. Nový rozměr tomuto studentskému hnutí přinesl až populární předák Džajprakáš Nárájan, někdejší stoupenec Mahátmy Gándhího, který hlásal mnohem radikálnější program. Žádal studenty, aby na rok zanechali studií a bojovali za „záchranu demokracie“. Požadoval radikální změny v systému školství, odstranění korupce, nezaměstnanosti a snížení cen. Brzy se pod jeho vedením zformovalo hnutí označované jako „JP“, které si za své hlavní heslo zvolilo „totální revoluci“, jež měla tyto změny zajistit.

Zdrojem zla a hlavním terčem byla podle Džajprakáše předsedkyně vlády Indira Gándhiová, kterou označil za vážnou hrozbu pro demokracii a hlavní představitelku korupčních praktik ve vládě. Džajprakáš věděl, že chce-li být úspěšný v prosazení svých požadavků, musí hnutí proniknout za hranice Biháru. Proto v Dillí založil nadstranické uskupení „Obyvatelé pro demokracii“, které ale jeho očekávání nesplnilo. Více zdaru sklidil až v červnu, kdy cestoval po Indii a promlouval ke shromážděným davům. Velkou podporu si mimo studentů získal také u středních vrstev, obchodníků a zčásti i u inteligence. Nalezl také odezvu téměř u všech nelevicových stran a skupin, mezi kterými panovala od fiaska ve volbách v r. 1971 nízká morálka. Nárájan pro ně znamenal přesně to, co potřebovali – charismatického vůdce a program, se kterým by bylo možné čelit Indiřině Kongresu. Na konci r. 1974 ale začalo nadšení JP stoupenců slábnout, vraceli se z vesnic, kde se svým programem neuspěli, a uvědomovali si, že jde v posledku o hnutí středních vrstev, má úspěch pouze ve městech a není příliš přitažlivé za hranicemi Biháru.⁴

Indira se od počátků JP hnutí stavěla striktně proti němu, byla přesvědčena, že je její politika posvěcena demokratickými principy a ústavou, stejně tak i vláda v Biháru, a neviděla tedy v jejím rozpuštění řešení situace. Stále se také těšila popularitě menšin, chudších vrstev a žen. Několikrát se snažila neformálně skrze různé prostředníky kontaktovat Nárájana, až se konečně za účelem vzájemné dohody setkali. Jejich schůzka ale skončila fiaskem, po kterém Indira JP hnutí definitivně odsoudila. Bála se především možné anarchie v zemi, masové civilní neposlušnosti, politické nestability a tvrdila, že se Džajprakáš snaží zmocnit premiérského křesla. Rozpuštění vlády v Gudžarátu označila za chybný krok a nařkla

³ CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 34.

⁴ *Ibid.*, str. 49-53.

Nárájana z protiústavního jednání. Nadcházející volby plánované na únor a březen 1976 brala jako výzvu, po nichž se ukáže, jaká je vůle většiny obyvatel. Džajprakáš tuto výzvu přijal, jeho hnutí se stejně již delší dobu potácelo ve slepé uličce, a vyzval Indiřiny nejbližší stoupence, aby přešli na jeho stranu, dokud je čas.⁵

Postavením premiérky pak vážně otrásl zveřejnění rozsudku iláhábádského vrchního soudu z 12. června 1975, který shledal Gándhiovou vinnou z porušení volebního zákona na základě stížnosti podané po volbách v r. 1971, jejímž autorem byl Rádža Nárájan. Premiérka byla obviněna ze zneužití služeb jednoho ze zaměstnanců úředních novin, který sice odstoupil, ale jeho rezignace ještě nebyla přijata prezidentem, dále za použití policejních sil ke stavbě pódia, ze kterého při volebních kampaních promlouvala ke shromážděným lidem, a za použití elektriky pro přenos volebních proslovů.⁶ I když se obdobné praktiky užívaly při předvolebních agitacích již dříve, soud shledal Indiru vinnou, prohlásil volby za neplatné a zakázal jí vykonávat jakékoliv volené funkce po dobu následujících 6 let. Indira se proti rozsudku odvolala k Nejvyššímu soudu.

Nicméně opozice odmítla čekat na odvolání a výsledky voleb a okamžitě se radikalizovala. Nařkla Indiru z korupce, nelegálního držení úřadu a žádala její okamžitou rezignaci, což podpořila celostátní kampaní. Premiérka demisi odmítla podat a setrvala i nadále ve funkci. Byla přesvědčena, že ji soudce shledal vinnou na základě nedostatečně závažných provinění, a také si nebyla jista, zda by její odstoupení přineslo kýžené zlepšení situace. V jistém rozhovoru pak řekla: „*Tuším, že jakmile opozice nade mnou zvítězí, nedovolí nikomu jinému z Kongresu nadále setrvat. Je mou povinností [...] zůstat, ačkoliv tomu nechci.*“⁷

Podporu našla ve svém kabinetu, u ministrů jednotlivých svazových států, u různých předáků, chudých zemědělců a dělníků, ale také u svého syna Saňdžaje, který organizoval převoz stoupců k matčině domu, kde každý den demonstrovaly opoziční davy a žádaly Indiřinu okamžitou rezignaci. Jeho podpora v těchto bouřlivých dnech byla později pro Indiru klíčová. Dne 18. června se pak sešel kabinet, aby Gándhiové znovu vyslovil plnou důvěru.

⁵ DHAR, P. N. *Indira Gandhi, the 'Emergency', and Indian Democracy*. New Delhi: Oxford University Press, 2000, str. 256.

⁶ CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 64-66.

⁷ *Ibid.*, str. 67.

4.3 Vyhlášení výjimečného stavu

Protestní nálada v zemi byla den ode dne intenzivnější. Désái a jeho stoupenci byli pevně přesvědčeni, že dosáhnou svých požadavků. Autoritativní režim, který měl být záhy nastolen, bylo to poslední, co očekávali. Désái ještě před 26. červnem veřejně prolašoval: „*Díky paní Gándhíové jsem zjistil, že žena nemůže stát v čele vlády či spravovat zem.*“⁸ Byl si téměř jist, že „žena“ nemůže překonat tak mocné opoziční hnutí, jež koncentrovalo veškeré své síly k jejímu svržení a jehož stoupenci byli připraveni dosáhnout tohoto požadavku různými prostředky, včetně vyhlášení „satjágrahy“⁹ či použití „gherao“¹⁰. Chyboval, když se domníval, že Indira nemá prostředky, aby jeho opoziční kampaň zastavila. Nemohla mu však čelit s pomocí Kongresu a nechtěla ani ponechat politický osud země v rukou opozice, zejména když jižní a západní části státu zůstaly stranou rozbrojů a politických půtek. A protože ani rezignace pro ni nebyla východiskem ze situace, rozhodla se využít státní aparát k tomu, aby získala navrch nad štvavou kampaní opozice, dřív než ona přemůže ji.

Byla přesvědčena, že Indie potřebuje léčbu šokem, a proto 26. června 1975 vyhlásila výjimečný stav v zemi. Podle článku 352 Ústavy mohl indický prezident umožnit vyhlášení takového stavu v případě vnější hrozby nebo vnitřních rozbrojů.¹¹ Toto byla zbraň, již premiérka potřebovala k potlačení opozice a k urovnání nepřehledné situace, která narušovala „demokratické principy“, za něž se Indira jako dcera velkého demokrata oficiálně stavěla. Plánovaný krok ale předem neprodiskutovala se svým kabinetem s argumentem, že situace je natolik urgentní a času tak málo, že bude třeba jeho svolení získat dodatečně.

Jakmile byl výjimečný stav vyhlášen, nařídila Indira zatčení řady opozičních předáků, především pak Džajprakáše Nárájana, Morárdžího Désáiho, Ašóky Mehty a dalších kongresových disidentů, akademiků, novinářů, studentů, ale i nejrůznějších sociálních živlů. Byla nařízena striktní cenzura tisku, zákaz protestů a opozičních aktivit. Indira také odvolala ministry svazových států Uttarpradéš a Urísa pro jejich nedostatečnou kompetentnost. Dala rozpustit dvě nekongresové vlády – DMK v Tamilnádu a Džanata mórču (Lidovou frontu) v Gudžarátu, přesto že nekladly odpor nastolenému režimu. Samotná strana Kongresu se také

⁸ CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 71.

⁹ Satjágraha – uchopení pravdy/setrvání v pravdě, kampaň nenásilného odporu používána v politickém boji, kterou vymyslel a v praxi použil M. K. Gándhí při boji za nezávislost Indie proti britským kolonizátorům.

¹⁰ „Gherao“ – obklopení, toto slovo pochází z bengálštiny, jde o druh protestu, při němž různě početná skupina obklopí vládní či úřední budovu a nedovolí tamním politikům či úředníkům vyjít/vejít, dokud nedosáhne svých požadavků.

¹¹ CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 72.

ocitla pod striktní kontrolou. Gándhiová slíbila okamžité odvolání výjimečného stavu, jakmile bude upevněna stabilita v zemi.¹²

Za devět let svého působení v premiérském úřadě Indira nedokázala posílit indický politický systém a jeho demokratické principy, dokonce ani předejít úpadku Kongresu. Navzdory své dominantní pozici ve vládě nebyla schopna zavést takové ústavní změny, které by následně umožnily realizovat její vlastní sociální, ekonomický a politický program.

Vytvořila si osobitý styl rozhodování, jenž byl založen na silné autoritě a koncentraci veškeré moci do vlastních rukou. Oslabila roli kabinetu a strany, pominula však stále přítomné frakcionářství na státní i lokální úrovni a nezabránila slábnutí pozic ministrů jednotlivých svazových států. Získala kontrolu nad stranou Kongresu, neuspěla však v přebudování Kongresu jako organizace, jež by sloužila k politickému vzdělávání prostých lidí či jejich mobilizaci. Ačkoliv Indiřina popularita od vstupu na politickou scénu stále rostla, nedokázala této skutečnosti využít k prevenci všeobecné nespokojenosti mezi lidmi s Kongresem a centrální správou.

Slabá stránka Indiry jako premiérky spočívala především v absenci jakékoliv strategie či dlouhodobých perspektiv, což se ukázalo i v nepříliš šťastném načasování výjimečného stavu, jehož vyhlášení předem neplánovala, neboť šlo o okamžitou reakci na specifickou situaci, v tomto případě politickou krizi. Od počátku své kariéry nicméně musela čelit řadě problémů, krizí a ustát komplikované podmínky v zemi. Ačkoliv se zdálo, že má diktátorské sklony a volí nedemokratické postupy, nikdy si primárně nepřála vyhlášení autoritativního režimu, nemohla však vložit osud země do rukou tak nesourodé opozice.

4.4 Počáteční fáze výjimečného stavu

První reakce veřejnosti na výjimečný stav byla překvapivě pasivní a pomalá, lidé s nastolenou situací tiše souhlasili, mnohokrát ji i dokonce podporovali. Kritické hlasy se začaly ozývat až na počátku r. 1976, předtím byl výjimečný stav vnímán spíše pozitivně. Hlavní příčinou této sympatie byla především absence jakékoliv zkušenosti s podobným autoritativním režimem od dob nezávislosti. Ačkoliv v první fázi počet zadržených stoupl k hranici 10 000 lidí, mnoho z nich, včetně D. Nárájana, bylo po pár dnech či měsících zase propuštěno. Nejvíce ale obyčejní lidé ocenili snížení cen základních produktů a zlepšení jejich dostupnosti, poklesla kriminalita ve městech, přestaly demonstrace, studenti a učitelé se vrátili

¹² CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 254.

do škol. Lidé věřili, že země byla zachráněna před chaosem a výtržnostmi. Návrat k normálnímu životu bez stávek, neúprosných pochodů, zástupů a srážek s policií většina obyvatel uvítala. Došlo také k okamžitému a celkovému zlepšení služeb úřadů, zaměstnanci chodili včas do práce a byli ohleduplnější k veřejnosti.¹³

Indira stále zdůrazňovala krátkodobý charakter tohoto režimu. Připustila, že si nepřála takový krok, ale že výjimečná situace vyžaduje výjimečný postup. Lidé věřili, že jejich práva nebudou omezena a že budou nutná opatření namířena především proti agitátorům a jejich stranám. Indira argumentovala také tvrzením, že kvůli boji proti anarchii a chaosu, pro záchranu jednoty, integrity a opravdové svobody Indie, byl tento krok nutný. Znovu zdůraznila federativní povahu Indické republiky, kde jednotlivé státy spolupracují s centrem, ona ale toto centrum ještě více posílila.

Aby Indira urychlila uskutečnění plánovaných sociálních a ekonomických změn a dostála svým volebním slibům z r. 1971, vyhlásila 1. června tzv. Dvacetibodový program. Jeho hlavním cílem bylo zlepšení ekonomické situace širokých venkovských mas, lidí bez půdy, chudých rolníků, snížení inflace a tvrdé postihnutí daňových úniků a černého trhu. Tento program měl být hlavním stavebním kamenem výjimečného stavu, měl ho ospravedlnit po ekonomické stránce. Nyní, když Indira zlikvidovala veškerou opozici, mohla realizovat svůj levicově orientovaný rozvojový plán. Ustavila dohlížecí výbory, do nichž byli zapojeni jak kongresisté, tak i komunisté, kteří dohlíželi na správné zavádění programu.¹⁴

Pozitivní ovzduší ale netrvalo dlouho, lidé se začali proti výjimečnému stavu ohrazovat, změny k lepšímu, které s sebou zpočátku přinesl, se ukázaly být jen krátkodobé. Dříve Indira tvrdila, že jí v plném rozvoji a rovnostářské politice brání opozice, nyní kontrolovala veškerou moc ve svých rukou, ale k pozitivnímu obratu stále nedocházelo. Ačkoliv byla vynikající taktik, stále jí chyběla strategie a jasný ekonomický a politický plán.

Kvůli přísně cenzuře v zemi se Indira prakticky nemohla dozvědět o skutečném dopadu vlastní politiky na veřejnost, a poprvé tak ztratila přímé spojení s okruhem svých voličů. Podařilo se jí omezit moc členů svého kabinetu, ministrů a jiných starších kádrů, veškerá tíha a zodpovědnost za vládní politiku však padla na její bedra. Charakter výjimečného stavu vyvolával mezi lidmi obavy. Jeho doprovodné jevy, jako byla silná centralizace, exekutivní moc soustředěná v rukou jediné osoby, podřízené postavení prezidenta, oslabení kabinetu a parlamentu, totální kontrola Gándhíové nad celou stranou, vedly nutně k degradaci soudnictví, striktní cenzuře tisku, celkové kontrole vlády nad médii a

¹³ CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 255-256.

¹⁴ CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 175-177.

posílení policejního dohledu. To ale vážně popíralo ideály, za které válčili lidé při boji za nezávislost Indie, za něž se bytostně stavěl Néhrú, a které fungovaly před a ještě krátce po vstupu Indiry do politiky.

4.5 Pozdější fáze a závěr výjimečného stavu

Po výroku iláhábádského soudu, který uvrhl premiérku do hluboké politické krize, se osvědčil právě Saňdžaj, Indiřin mladší syn, jako její blízký důvěrník a poradce. Ačkoliv ji tehdy mnoho blízkých lidí přesvědčovalo, aby nerezignovala na svou funkci, byla to právě rada Saňdžaje, která měla konečný dopad na její rozhodnutí. Oproti svému staršímu bratru Rádžívovi, který byl již ve své podstatě spíše apolitický (dokonce kritizoval výjimečný stav) a nectížadostivý, hýřil Saňdžaj energií, byl průbojný, s býčí povahou, scházely mu však zásady a politický vhled, vlastní jeho otci Férózovi.¹⁵

Saňdžaj stále řídil automobilku Maruti, ale během několika let se začal více zajímat o politiku, nikdy však dosud nezískal žádný volební mandát a s přímým politickým rozhodováním neměl prakticky žádné zkušenosti. Během výjimečného stavu ho matka pověřila dohledem nad tiskem, na což ministr informací a rozhlasového a televizního vysílání Indra Kumár Gudžrál reagoval okamžitým vystoupením ze strany, neboť nechtěl přijímat rozkazy od nekompetentní osoby. Kolem Saňdžaje se brzy koncentrovalo mládežnické křídlo Kongresu a pod jeho vedením téměř zastínilo mateřskou organizaci. I to přispělo k veřejnému nesouhlasu s další existencí výjimečného stavu, režim se čím dál více ocital mimo zákon, ústavu a právní rámec.

I přes nespornou nadvládu v zemi nedokázala Indira plně využít svých schopností k pozitivnímu zvratu v průběhu výjimečného stavu. S odstupem času se nabízí otázka, zda selhal aparát strany Kongresu či předsedkyně vlády sama. Díky nedostatku takového potenciálu převzal pomalu moc nad průběhem výjimečného stavu Saňdžaj. Koncentroval kolem sebe loutkové ministry a úředníky, jejichž kompetencí využíval k prosazení vlastních plánů a skrze něž také často jednal ve jménu své matky, ač o takových příkazech sama Indra často ani nevěděla.

V prosinci 1975 byl Saňdžaj jmenován členem výkonného výboru, neboť bylo nutné, aby jako nesporný vůdce mládežnického Kongresu zastával oficiální funkci ve stranickém aparátu. Saňdžaj dokázal velice úspěšně mobilizovat skupiny mládeže a během roku 1976 se k němu přidalo až 5 miliónů stoupenců. Všude byly chváleny Saňdžajovy schopnosti a Indra

¹⁵ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 398-399.

jeho rostoucí popularitu nadšeně schvalovala. Prohlašovala, že nastal čas ustoupit mládí, v jehož rukou je osud Indie naprosto v bezpečí. Tak náhlý vzestup nezkušených mladých lidí způsobil devaluaci Kongresu jako organizace a demoralizaci jeho předáků a starších stoupců. Nezkušení a neznámí mladiství členové se prakticky „z ulice“ dostali k moci a mnoho lidí na ně hledělo jen jako na kariéristy, stejně pak také na Saňdžaje.¹⁶

Ke konci r. 1976 byl Saňdžaj tak vlivný, že dokonce zastínil kult své matky. Navzdory jejich rozdílným postojům nechávala Indira svému synovi ve všem volné ruce a veřejně jeho politiku schvalovala. Nikdy nepřipustila žádnou kritiku na jeho účet, vše, co udělal, bylo z jejího pohledu bezchybné. Tímto přístupem se ovšem začala ubírat přímo proti slibům, které deklarovala v počátcích vyhlášení výjimečného stavu, totiž že se bude snažit předejít zbytečným komplikacím a bude stále dohlížet na to, jaký dopad má politika během tohoto režimu na veřejnost. Nikdo z blízkých, dokonce ani nikdo z rodinného kruhu, včetně Rádžíva, si netroufl s Indirou otevřeně hovořit o Saňdžajově nevhodném vstupu do politiky a jeho dalších kontroverzních praktikách. Pokud se dostala nějaká, ač pravdivá kritika k uším Indiry, vždy ji okamžitě zavrhl. Věřila totiž, že tyto soudy jsou jen anti-propagandou namířenou proti jejímu mladšímu synovi.

Je těžké pochopit, proč vsadila veškerý osud země, své kariéry a svou pověst do rukou i když milovaného syna, přesto nezkušeného a rozmazleného mladíka, kterému chyběly hlubší politické zkušenosti. Je také obtížné uvěřit, že ve většině případů Indira ani netušila, co ve skutečnosti Saňdžaj a jeho lidé dělají. Cítila zášť ke svým kolegům, kteří ji dříve nebránili proti útokům opozice, a také bylo v podmínkách autoritativního režimu těžké rozlišit, komu věřit může a komu nikoliv, a proto dala přednost svému synovi, který stál vždy na její straně.¹⁷

Jako výsledek svého věhlasu a moci vyhlásil Saňdžaj v červnu 1976 tzv. Pětibodový program, jenž záhy předčil svým významem oficiální Dvacetibodový program. Obsahoval požadavky na zrušení svatebního věna, rodinné plánování, kontrolu porodnosti (každá rodina měla mít max. dvě děti), vysazování stromů, nárůst gramotnosti (každá jedna gramotná osoba měla učit jednu negramotnou) a konec kastovních rozdílů.¹⁸ Žádal také zkrášlení a vyčištění měst, což zahrnovalo likvidaci chudinských čtvrtí a demolici nepovolených budov hyzdících veřejná prostranství.

¹⁶ CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 197.

¹⁷ *Ibid.*, str. 199-201.

¹⁸ *Ibid.*, str. 202.

Realizaci tohoto programu provázela řada skandálů a excesů. Nejkontroverznějším bodem se stalo zavádění rodinného plánování do praxe, kdy byly ke sterilizaci často používány násilné prostředky, a likvidace celých chudinských čtvrtí v Dillí i jiných městech za účelem jejich zkrášlení. Indira se o prováděných násilnostech opět dozvídala jen velmi zřídka, a pokud se jí její blízcí snažili varovat, odmítala tyto informace považovat za pravdivé. Stále věřila v útočnou propagandu opozice. Když se však o realizaci rodinného plánování dozvěděla pravdu, okamžitě nařídila jeho ukončení, zcela se od této kampaně distancovala a svrhla veškerou vinu za páchané násilnosti na přehorlivé úředníky. Přikázala zrušení povinné sterilizace rodičů, kteří mají více jak dvě děti, a zřekla se všech donucovacích prostředků.¹⁹

Tyto výstřelky nutně vedly k nepopularitě výjimečného stavu a již existující napjatá atmosféra strachu, represe, korupce a zneužívání autority ještě zhoustla. Za hlavního viníka všech přehmatů byl všeobecně považován Saňdžaj. Zpočátku veřejnost nastolený režim snášela, jelikož byla vytrvale ujišťována o jeho legitimitě a ústavní zakotvenosti, nyní se ale důvěra širokých indických mas obrátila proti autorům těchto výroků, jimiž byli Saňdžaj a především pak Indira.

4.6 Odvolání výjimečného stavu a volby v r. 1977

V listopadu 1976 odhlasovala Lók sabhá na návrh Indiry prodloužení svého funkčního období o další rok, ale již 18. ledna premiérka překvapivě vyhlásila nové parlamentní volby na březen 1977.

Situace v zemi se od poloviny r. 1976 začala zhoršovat. Ekonomický růst byl neudržitelný, ceny opět vzrostly o 10 %, rozvoj zemědělství stagnoval, znovu se šířila korupce, černý trh a pašeráci obnovili svou činnost, chudina byla rozčarována z pomalého zavádění změn ve svůj prospěch, panovala všeobecná nespokojenost. Lidé se obávali, že trvání autoritativního režimu bude prodlouženo či že nebude vůbec odvolán. Středem zájmů kritiky se stalo především Saňdžajovo paralelní centrum moci, jemuž se klaněli a pro které pracovali mnozí ministři kabinetu, kongresoví předáci, ministři svazových států i státní zaměstnanci.²⁰

Po vyhlášení čerstvých voleb dala Indira propustit politické vězně, odstranila cenzuru tisku a jiné zákazy politických aktivit, jakým bylo například veřejné shromažďování aj. Všem

¹⁹ CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 210-211.

²⁰ CHANDRA, Bipan. *India After Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, str. 256.

politickým stranám dovolila svobodné fungování. Své rozhodnutí zdůvodnila potřebou uvědomit si, že vláda získává posvěcení vlastní existence právě od lidí, kteří si svobodně a bez překážek vybírají budoucí složení vlády, což by nemělo být ani nadále porušeno, a proto je nutné rozpustit Parlament a dát lidem možnost vyjádřit se v nadcházejících volbách. Saňdžaj s novými volbami nesouhlasil, přál si další trvání výjimečného stavu, který mu zajišťoval téměř neomezenou moc.

Nárájan a Désái okamžitě po propuštění zformovali volební blok jménem Džanta pártí (Lidová strana), k němuž se následně připojily INC(O), Bháratíj lók dal (BLD, Indická lidová strana, hájící zájmy velkých a středních pozemkových vlastníků), Socialistická strana, Džansangh (nábožensko-šovinistický Lidový svaz) a Svatantra (liberální Strana svobody). V lednu pak vystoupil z Kongresu představitel nedotýkatelných kast Džagdzívan Rám, založil se svými přívrženci Kongres pro demokracii (CFD) a přidal se k bloku Džanta pártí.²¹

Předvolební kampaň byla vedena v duchu kritiky surových přehmatů premiérčina syna při prosazování pětibodového programu a dalších výstřelků napáchaných během trvání výjimečného stavu. Lidé měli hořké zkušenosti s jeho totalitárním charakterem, v němž byla potlačena jejich demokratická práva, panovalo informační vakuum, všeobecný strach a úzkost. Opozice vyzývala veřejnost, že má možná poslední šanci vybrat si mezi diktaturou a demokracií. Nárájan varoval voliče, že devatenáct měsíců tyranie, kterou lidé dopustili, se promění v devatenáct let teroru, pokud nyní nezakročí.²²

Březnové volby znamenaly jednoznačnou porážku Indiřina Kongresu. Džanta pártí získala 298 křesel z 542, v celoindickém měřítku obdržela 43,2 % hlasů. Saňdžaj i Indira ztratili svá křesla v Lók sabhá.²³ Jakmile byly výsledky voleb zveřejněny, mezi mnohými vyvstaly obavy, že Indira nebude tuto skutečnost respektovat a odmítne odstoupit ze své funkce. Ona ale veřejnost opět překvapila, když okamžitě oznámila svou rezignaci, požádala prezidenta, aby formálně ukončil výjimečný stav, se „slovy upřímnosti a pokory“ přijala tento verdikt a popřála nové vládě hodně zdaru.²⁴

Je obtížné pochopit, proč se Indira najednou vzdala dalšího trvání výjimečného stavu a vyhlásila nové volby. Nabízí se několik vysvětlení. Opozice se rozpadla a všechny její dřívější snahy o svržení existující vlády, především pak předsedkyně vlády, zmizely. Lidé se zdáli být smířeni s nastoleným režimem, a možná proto premiérka doufala, že nadcházející volby dopadnou v její prospěch. Každopádně se k ní dostávaly jen velmi zkreslené informace

²¹ FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 131-132.

²² CHANDRA, Bipan. *In the Name of Democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003, str. 247.

²³ *Ibid.*, str. 248.

²⁴ *Ibid.* str. 249.

o dopadu politiky, kterou tak nešetrně aplikoval její syn Saňdžaj na bezmocné davy, a její „pochlebovači“ jí říkali jen to, co chtěla slyšet. Když se pak dozvěděla pravdu o všemožných excesech při zavádění sterilizačního programu, možná se zhrozila a přála si navrátit se k demokratické podstatě indického politického systému, jehož zásady vždy věrně prosazoval její otec. Optimistický rozvoj ekonomiky, především pak průmyslu a zemědělství, začínal pomalu stagnovat a právě její možný propad v blízké budoucnosti by jen posílil kritiku Indiry a jejích předáků, a proto bylo nutné vyhlásit volby co nejdříve.

Ačkoliv byla opozice zdiskreditována, hrozilo, že se opět zformuje pod vedením charismatického Džajprakáše Nárájana, pokud bude mít dostatek času. Nyní jí však chyběl dostatečný potenciál, přišla také o řadu stoupenců, takže by ji okamžité volby zastihly nepřipravenou. V počátku výjimečného stavu byl zdůrazňován jeho dočasný charakter a ústavní legitimita, ale čím déle trval, tím více se oprávněnost jeho existence vytrácela. Indiře zbývalo buď nastolit v Indii diktaturu či ustoupit opozici. Gándhiová si ale zřejmě uvědomila, že v tak rozmanitém a rozlehlém státě, jako je Indie, v němž má demokracie mnohaletou tradici, bude těžké a nesmyslné ustavovat totalitní režim. Případná výhra ve volbách by také premiérce umožnila přebudovat stranu Kongresu, lépe ji regulovat a nahradit některé členy parlamentu jinými, více loajálními. Mimo jiné by toto vítězství též otevřelo cestu Saňdžajovi, který by po svém zvolení mohl konečně legitimně vstoupit do politiky.

Pro lepší pochopení všech důvodů, které vedly Indiru k ukončení výjimečného stavu, vyhlášení voleb a pokornému přijetí jejich výsledků, je třeba si uvědomit, že Indira byla především dcera Džaváharlála Néhrúa, jednoho z největších bojovníků za nezávislost Indie, zakladatele indické demokracie, který kvůli boji za tyto ideály strávil mnoho let svého života ve vězení. Indira tedy byla dítě, jež vyrůstalo v této rušné době, a jistě v ní tedy musely být tyto principy hluboce zakořeněny. Charakter výjimečného stavu a přehmaty, jež doprovázely realizaci Saňdžajova pětibodového plánu, byly dost možná přespříliš pro Indiřino svědomí. Co by tomu asi řekl její otec, kdyby žil? Indira svou politiku vždy plánovala v podstatě ze dne na den, ve svých rozhodnutích se opírala o členy svého sekretariátu, dá se říci, že oni často rozhodovali za ni a Indira díky svému postavení pouze realizovala jejich rady. Dokonce i těsně před vyhlášením výjimečného stavu neměla konkrétní plán na řešení situace, prostě tušila, že musí udělat jakýsi drastický a urgentní krok. 25. června pak k sobě zavolala S. S. Ráje, ministra Západního Bengálska, který ji přivedl na myšlenku vyhlásit výjimečný stav a našel pro něj i zákonné zdůvodnění v Ústavě. A protože Indira neměla jinou alternativu a také žádnou zkušenost s takovým režimem, jednoduše tento stav vyhlásila. Poté, co oprávněnost jeho existence pominula, odvolala ho.

5 NÁVRAT K MOCI

5.1 Konec monopolu INC

Nové volby v r. 1977 přinesly poprvé po 30 letech přerušení monopolu Indického národního kongresu, když přesvědčivou většinou zvítězila Džanta. Mórárdží Désái se konečně ve svých 81 letech stal premiérem Indické republiky. Džajprakáš Nárájan však měl již delší dobu značně podlomené zdraví, takže nemohl převzít jakoukoliv funkci ve vládě. Džanta si dala za cíl napravení škod napáchaných během výjimečného stavu. Nová vláda postupně rušila všechny vyhlášky a nařízení, které za poslední dva roky schválila Indira se svým kabinetem, a vyhlásila boj bývalé premiérce. Toto však bylo jediné, na čem se tak rozdílní muži, jako byl Désái, Džagdžívan Rám, Atal Biháří Vádžpéjí a Čaran Sinh, dokázali shodnout. Namísto toho, aby řešili problémy Indie, soustředili svou pozornost na usvědčení Indiry. Nařídili odposlech soukromých telefonátů Indiry, Saňdžaje, Rádžíva i obou jejich manželek. Rádžív byl neúspěšně obviněn z daňových úniků. Pasy členů celé rodiny byly zabaveny, aby nemohli opustit Indii, a Rádžívovi byla odebrána licence pilota pro případ, že by chtěl matku dopravit letecky za hranice.¹ Média byla plná kritiky bývalé předsedkyně vlády, vycházela i řada knih namířených proti ní. V květnu 1977 byl Nejvyšší soud pověřen vyšetřováním protizákonného jednání Indiry Gándhíové a jejího syna Saňdžaje během výjimečného stavu. Za tímto účelem vznikly desítky dalších vyšetřovacích komisí.²

Indira nebyla v jednoduché situaci, dokázala však využít čas k jakémusi pokání, které jí následně vrátilo premiérské křeslo. Ač se to zdá jako nadsázka, její budoucí kroky ukazují, že k jeho získání použila všechny dostupné prostředky, jež ve své nynější pozici použít mohla, a také měla tu výhodu, že štěstí stálo na její straně.

V červnu 1977 došlo v jedné vesnici v Biháru k masakru velkého počtu tzv. dalitů (dříve nedotýkatelní, Gándhího haridžani). Jelikož do vesnice nebyla zavedena telekomunikace, trvalo několik dní, než se o incidentu dozvěděla vláda v Dillí. Když se k ní však zpráva konečně dostala, její vedení naprosto selhalo.³ Indira naopak neváhala a okamžitě se vydala na cestu do Biháru, při které riskovala svůj život. V Biháru se tehdy potulovaly bandy lupičů, které přepadávaly a často i zabíjely pocestné. Během cesty byla doprovázena pouze několika oddanými kongresisty a musela použít různé dopravní prostředky. Tento výkon byl nakonec korunován úspěchem, když dorazila do oné vesnice, kde ji místní obyvatelé vítali s údivem a velkou úctou, skutečně jako živoucí bohyni. Už jen její přítomnost

¹ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 417.

² FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 133.

³ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 419.

pro ně byla mocnou útěchou, ostatně tato taktika se již v minulosti Indire velmi osvědčila, pouhá její účast na místě konfliktu dokázala často mnohé vyšetřit. Vzpomeňme například na válku s Pákistánem, ke které došlo ještě za vlády Šástrího, během níž Indira odmítla opustit Šrínagar, hlavní město právě napadeného Kašmíru, aby podpořila morálku jeho obyvatel. Nejednou také dobrovolně zavítala na čelní pozice boje. To samé zkrátka udělala i nyní. Na druhý den po návštěvě oné vesnice se vydala do Patny, hlavního města Biháru, aby navštívila umírajícího D. Nárájana, se kterým se konečně na sklonku jeho života usmířila. Po návratu do Dillí byla oslavována jako hrdinka a k obnově její popularity ještě přispívala nevybíravá opoziční propaganda, která v mnoha lidech vyvolávala soucit s bývalou předsedkyní vlády.

Ačkoliv stále probíhala soudní slyšení, Indira po několik měsíců unikala výslechu. Na radu svého právníka tvrdila, že komise je sestavena protiústavně, ilegálně a odmítá umožnit křížový výslech svědků, kteří svědčí proti ní. Veřejně pak prohlásila, že předstoupí před soud v momentě, kdy bude řízen podle zákona a kdy budou předloženy důkazy dokládající pravdivost vznesených obžalob. Bylo jí pravděpodobně jasné, že jakmile by stanula před soudem, který by byl ovládnut pomstychtivou opozicí, jistě by našel cestu, jak ji usvědčit ze zločinů, jichž se ve skutečnosti nemusela dopustit, které by však znemožnily další pokračování její politické kariéry. Indiřina popularita se začala navracet, prostí lidé k ní vzhlíželi tak jako dříve, opozice však stále nemohla dosáhnout jejího veřejného potrestání. Désái proto 3. října 1977 nařídil Indiru zatknout, v tu chvíli ovšem netušil, jak moc takticky pochybil. Indiru zatčení příliš nepřekvapilo, podobný krok ze strany opozice očekávala. Druhý den po zatčení ji předvedli před soud, který ji zprostil obvinění bez podmínky a byla okamžitě propuštěna.⁴ Ani Indira sama si nemohla vymyslet lepší scénář.

Džanta opět neuspěla, naopak učinila z Indiry v očích veřejnosti mučednici, což jí opět navracelo ztracenou oblibu. Désái nyní neměl adekvátní prostředky k jejímu potrestání, opětovné zatčení si nemohl dovolit, Indira tedy byla mimo jeho dosah. Saňdžaj však takové štěstí neměl, v průběhu jara r. 1978 byl odsouzen na dobu jednoho měsíce a uvězněn ve věznici v Dillí, paradoxně na stejném místě, kde trpěli lidé zatčení během výjimečného stavu. Jakmile se o uvěznění svého syna Indira dozvěděla, okamžitě ho šla navštívit. Ve vězení mu pak řekla: „*Neztrácej naději. Toto bude tvé politické znovuzrození.*“⁵

Saňdžaj byl propuštěn začátkem června. Indira v té době intenzivně cestovala po celé Indii a až na pár výjimek byla všude vítána s nadšením. Nastoupila tak cestu ke svému politickému „vzkříšení“, široké indické masy měly opět pocit, že se o ně stará a zajímá, získávala si postupně jejich sympatie. 21 měsíců výjimečného stavu se nyní zdálo jen jako

⁴ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 424.

⁵ *Ibid.*, str. 431.

přelud, lidé měli stále v živé paměti milovaného D. Néhrúa a Indira pro ně byla jeho pokračovatelkou, nedalo jí tedy moc práce získat si opětovně jejich důvěru.

Vláda Džanty se zdála být nečinná a neschopná cokoliv řešit. Navrátila se svoboda, ale zároveň byli z vězení propuštěni všichni překupníci, podvodníci, zloději, vzrostla korupce, nanovo se rozbujel černý trh a opětovně vzrostla inflace. Désái vedl spory s Č. Sinhem, který toužil po premiérském křesle, a vážně nemocný Nárájan již nemohl ovlivňovat politiku a napomocť tak stmelení Džanty.⁶ Lidé začali nostalgicky vzpomínat na „staré dobré časy“ a paradoxně si připomínali disciplínu, jež panovala během výjimečného stavu.

Indira si nyní byla dobře vědoma příležitosti pro vlastní rehabilitaci a návrat do politiky. Veřejně se omluvila za určité aspekty výjimečného stavu a vyjádřila pochopení, že existence takového režimu rozzlobila jisté složky společnosti. V listopadu 1978 pak znovu vstoupila do politiky, když kandidovala v doplňovacích volbách ve volebním obvodu v malé vesnici na jihu Indie ve státě Karnátaka. Vybrala si velmi chytře, neboť polovina voličů byly ženy, 45 % voličů pocházelo z nejnižších kast společnosti, mnoho z nich žilo pod hranicí minimální životní úrovně. Zde „matka“ Indira, jak ji lidé nazývali, získala 70 000 hlasů a doplňovací volby vyhrála.⁷ Navrátila se do Lók sabhá, tentokrát však jako členka INC s dodatkem „I“ jako Indira, který v r. 1978 založila se svými stoupenci a jenž byl o tři roky později prohlášen jediným právoplatným nástupcem původního Kongresu, a proto od této chvíle začal vystupovat již bez dodatku, tedy pouze jako INC.

Dalším krokem nutným k návratu vlastní prestiže byla její politická rehabilitace i za hranicemi Indie. Jelikož začala sřít zahraniční kritika jejího nekompromisní střhání opozicí, udělila jí vláda Džanty pod vlivem tohoto zahraničního tlaku diplomatický pas, na který však mohla vyjet pouze do Velké Británie.⁸ To byla další z řady chyb opozice, jelikož Indiřiným primárním zájmem bylo napravení vlastní reputace v zahraničí. Takto dostala možnost své přání uskutečnit a opravdu toho i využila. Jakmile přistála v Londýně, již na ni čekali novináři, díky nimž byla po dlouhé době vidět a slyšet i mimo Indii. Oficiálně pojala svou návštěvu jako soukromou, již brzy ale navštěvovala jedno shromáždění za druhým, kterých se účastnili převážně Indové, jejichž komunita v Anglii byla a je velmi početná. Bez problémů se setkala s anglickým premiérem i svou blízkou přítelkyní Margaret Hildou Tratcherovou. Situace se zvolna začala obracet v její prospěch.

⁶ DHAR, P. N. *Indira Gandhi, the 'Emergency', and Indian Democracy*. New Delhi: Oxford University Press, 2000, str. 371-2.

⁷ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 433.

⁸ *Ibid.*, str. 434.

Po návratu z Anglie se Džanta opětovně pokusila Indiru obžalovat, uvěznit a politicky zdiskreditovat. V prosinci 1978 byla krátce po příjezdu do Dillí shledána vinnou z narušování vyšetřování, které prověřovalo Saňdžajovu automobilku Maruti. Indira přijala toto obvinění klidně a chladnokrevně opozici vzkázala, že se po každé urážce znovu vzchopí, že ji každá zasazená rána jen posílí a že její hlas nebude umlčen pouze proto, že je osamocený.

5.2 Volby v r. 1980

Vláda Džanty Indiru vyloučila z Parlamentu a následně i uvěznila, po týdnu ji však musela opět propustit. Désái prohrával svůj boj o potrestání Gándhiové ve všech směrech. Bývalá premiérka pomalu povstávala „z popela“, byla hrdinkou dne, mučednicí a starostlivou matkou prostého indického národa. Odchod z politiky rázně odmítla s argumentem, že jí buď zbývá vítězství nad opozicí anebo vlastní zničení, nic mezi tím. Aby dosáhla svého návratu, nebála se ani dočasně podpořit vládu opoziční strany.

Dne 11. července se všechny soupeřící frakce uvnitř Džanty vzdaly jakékoliv vzájemné dohody a iniciovaly hlasování o důvěře premiéra Désáiho. Ten však krátce předtím rezignoval, aby se vyhnul možnému neúspěchu. Čaran Sinh pak za překvapivé podpory Indiřina Kongresu sestavil novou vládu, která ovšem byla po několika týdnech opět rozpuštěna a Sinh podal demisi. Prezident Saňdžíva Reddi následně vyhlásil na leden r. 1980 předčasné volby.

Indira pojala předvolební kampaň velmi důsledně. Strávila celkem 62 dní na cestách, navštívila 20 mítinků denně, přímo oslovila asi 90 miliónů voličů. Tato její aktivita se pak zúročila ve výsledcích voleb, v nichž Kongres získal 351 křesel z 542. Indira Gándhiová byla 14. ledna 1980 počtvrté jmenována předsedkyní vlády Indické republiky. Když se jí krátce po volbách jeden skandinávský novinář zeptal, jaké to je být opět hlavou Indie, odpověděla: „*Vždy jsem byla vůdce Indie.*“⁹

Tyto volby také zajistily legitimní členství v Parlamentu Saňdžajovi Gándhímu. Většina politiků očekávala, že Indira jmenuje syna do svého kabinetu, ona se ale tomuto kroku moudře vyhnula. Hrozilo totiž, že by Saňdžaj svou mocí matku zastínil, což jako premiérka nemohla dopustit. Nakonec ho Indira jmenovala hlavním sekretářem Celoindického kongresového výboru. Zdálo se, že je Saňdžaj připravován pro roli jejího budoucího nástupce. Dynastický princip nebyl v Indii nic nového, pro příklad není třeba

⁹ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 441.

chodit daleko, uplatnil se i v případě Indiry a Džaváharlála, ač Néhrú veřejně vždy popíral, že dceru vychovává jako svou následnici.

Osud ale těmto plánům nepřál, protože Saňdžaj se své vrcholné politické kariéry nedožil. 23. června 1980 se nekontrolovatelně zřítil se svým novým sportovním letounem při nepovedeném akrobatickém obratu a na místě byl mrtvý.¹⁰ Indiru tato nehoda hluboce zasáhla a zdá se, že se z ní úplně nikdy nevzpamatovala. Nebyla pouze stížena žalem jako matka, která ztratila své dítě, ale také jako politička, jež přišla o svého blízkého důvěrníka, neboť Saňdžaj byl Indiřinou všudypřítomnou oporou i ve chvílích, kdy právě nebyla příliš populární. Jeho smrt byla tragédie a mnoho lidí bezesporu želelo této ztráty, na druhou stranu se ale většině lidí ulevilo a jeho smrt pro ně znamenala jakési štěstí v neštěstí.

Nedlouho po tragické nehodě požádala Indira svého staršího syna Rádžíva, aby vstoupil do politiky namísto Saňdžaje. Rádžív téměř rok odmítal vstoupit do politiky, o politiku se nikdy příliš nezajímal a i jeho žena Sonia se k této nabídce stavěla velmi kriticky. Nakonec u Rádžíva zvítězila povinnost vůči státu, tak vlastní jeho předkům a domněnka, že je potřeba pomoci matce. vzdal se své práce u Indických aerolinií a rozhodl se kandidovat v bývalém Saňdžajově volebním obvodu v nadcházejících volbách v červnu 1981, které vyhrál a 17. srpna byl jmenován členem Parlamentu.

Ač se nám může zdát nemožné, že člověk prakticky bez jakékoliv politické základny, znalostí a zkušeností tak snadno vstoupil do voleb, které s přehledem vyhrál, pro optiku prostého Inda je tato skutečnost zcela přirozená. V historii Indie je nepřetržitá vláda jediné dynastie zcela běžná, a proto není nic neobvyklého, že Indira jen zopakovala po staletí zažitý vzorec a povolala k sobě syna Rádžíva, zamýšleného budoucího nástupce, který měl nahradit Saňdžaje připravovaného na tuto funkci.

¹⁰ PUPUL, Jayakar. *Indira Gandhi, A Biography*. New Delhi: Penguin Books, 1995, str. 411.

6 KRIZE V PAŇDŽÁBU

6.1 Sikhský separatismus

Po vítězných volbách v lednu 1980 dala Indira stejně jako vláda Džanty v r. 1977 rozpustit zákonodárná shromáždění devíti svazových států, které ovládala opozice, a v osmi z nich pak INC(I) přesvědčivě zvítězil. Mocenská centra Kongresu se však v jednotlivých státech začala rozpadat díky ostrým frakčním bojům, ale zejména pak také kvůli regionálním hnutím za autonomii.

Kritické roviny pak dosáhla situace v Paňdžábu, kde začaly sílit separatistické tendence sikhského obyvatelstva. Rozdělení Indie v r. 1947 způsobilo roztržení Paňdžábu na dva státy, přičemž jeho západní část se stala součástí nově vzniklého Pákistánu a východní část zůstala nadále Indii. Obyvatelstvo indické části tvořili z 52 % sikhové a ze 48 % hinduisté. Po stovky let existovalo úzké spojení mezi kulturou a životním stylem obou náboženských komunit, smíšené sňatky, sikhská účast na hinduistických festivalech a úcta hinduistů k sikhským náboženským autoritám nebyly nic neobvyklého. Neustávající rozpory v Paňdžábu se však začaly objevovat již v době, kdy byl premiérem Indie Néhrú a Indira je pak po jeho smrti převzala. Sikhové vehementně prosazovali založení vlastního státu a uznání vlastního národního jazyka a za tímto účelem se také zformovala sikhská militantně-nacionalistická strana Akálí dal, stále však umírněně orientovaná. Néhrú za svého života striktně odmítal rozdělení Paňdžábu, obával se dalšího rozdrobení země v náboženském duchu. Až Indira v r. 1966 vyslyšela sikhské požadavky a dala založit nový hinduistický stát Harijána.

Zelená revoluce v 60. a 70. letech sice přinesla zlepšení hospodářské situace v Paňdžábu skrze dostatečné dodávky vody, hnojiv a vyšlechtěných semen poskytujících větší úrodu, takže byl brzy označován za jeden z nejlépe prosperujících a spravovaných států Indie, sikhové však ještě žádali spravedlivější dělení vodních zdrojů mezi Paňdžábem, Harijánou a Rádžasthánem. Kromě toho se domáhali návratu Čandígarhu, kdysi hlavního města nerozděleného Paňdžábu, které navrhl architekt Le Corbusier a které dosud náleželo nově vzniklé Harijáně. Indira již v r. 1970 souhlasila s postoupením Čandígarhu sikhům, dosud se ale jeho předání zdržovalo, neboť za něj hinduisté žádali adekvátní územní kompenzaci, což jen zdržovalo řešení této otázky. Tlak na předsedkyni vlády stále sílil, sikhové jí r. 1981 předali tzv. memorandum se 45 svými požadavky a stížnostmi a za jejich prosazení vyhlásila

nyní již radikalizující se strana Akálí dal svatou válku.¹ Do jejího čela se postavil nekompromisní vůdce Harčand Singh Lóngóvál. Aby Indira zamezila jeho moci a naklonila si ostatní sikhské předáky, prosadila dosazení Gjáního Zaila Singha do své vlády na pozici ministra vnitra a později ho dokonce protlačila až na post prvního sikhského prezidenta Indie. Většina předáků ale Singhovi nedůvěřovala a stejně pak ani Gándhíové a nadále prosazovala založení vlastního státu.

Situace v Paňdžábu si neodkladně žádala řešení. Indiřino vyčkávání snad jen prozrazovalo její nerozhodnost, a ač se v minulosti osvědčila jako pohotová, nepředvídatelná a občas i nemilosrdná politička, nyní stále váhala, jak proti sice menšinové, avšak dobře vycvičené a zmobilizované sikhské komunitě zasáhnout. Nekompromisně trvala na jednotě a pospolitosti Indie a nechtěla připustit, aby obyvatelstvo Paňdžábu či jiného svazového státu tuto soudržnost narušilo. Vítězství INC(I) ve volbách v r. 1980 vedlo k oslabení paňdžábské vlády pod vedením Akálí dal, pro zachování rovnováhy pak Indira na radu svého ještě tehdy žijícího syna Saňdžaje jmenovala na pozici ministra Paňdžábu Darbara Singha, zapřísáhlého nepřítel ministra vnitra Zaila Singha. Každodenní teror, útoky na hinduisty i umírněné sikhy však nadále přetrvával. Neustále sílil požadavek na vlastní národní stát, tzv. Chálistán (Země čistých). Blížily se však volby plánované na r. 1985 a Indira nutně potřebovala nápravu situace, která by jí zajistila volební podporu pronásledovaných hinduistů i v tomto volebním roce. Se svou vládou pak na radu Zaila Singha vsadila na pomoc duchovního vůdce Džarnaila Singha Bhindránvály, protivníka Lóngóvála, z něhož se ovšem následně stal nebezpečný extremist, zasazující se o přijetí ortodoxní formy sikhismu a o úplné odtržení Paňdžábu od Indie. V r. 1981 byl Bhindránvála zadržen za vraždu vydavatele jistého lidového deníku, ale na žádost Indiry byl krátce poté propuštěn na kauci. To se však obrátilo proti premiérce, neboť Bhindránvála začal okamžitě působit v ulicích Dillí, kde vyzýval k přijetí požadavku na založení Chálistánu a získával postupně podporu většiny sikhů v Indii i v zahraničí, převážně pak těch, co žili v Kanadě, Velké Británii, ve Spojených státech i v Německu. V letech 1982-3 násilí v Paňdžábu dosáhlo vrcholu a bombové útoky, rabování, vraždění a různé teroristické akce byly na denním pořádku. Indira se stále snažila o dosažení kompromisu mezi oběma stranami, stoupenci Bhindránváli však na výsledky tohoto vyjednávání nečekali, vyzbrojili se rychlopalnými zbraněmi a následně obsadili Zlatý chrám v Amritsaru. Na to premiérka odpověděla v r. 1984 spuštěním operace „Modrá hvězda“, jež měla za cíl vytlačení teroristů z tohoto posvátného místa a nastolení pořádku. Vojenský zásah začal v nočních hodinách 5. června, vojáci však narazili na tuhý odpor, který se podařilo zlomit až za pomoci celodenního

¹ PUPUL, Jayakar. *Indira Gandhi, A Biography*. New Delhi: Penguin Books, 1995, str. 461.

tankového odstřelování, po němž byla obsazena hlavní bašta vzbouřenců, svatyně Akál takht. Při obraně chrámu padl Bhindránvála spolu s 500 svými stoupenci, v průběhu operace ale zahynuly i stovky nevinných lidí přítomných v místě konfliktu či poutníků zajatých jako rukojmí sikhskými vyjednavací. Chálistán tak získal své první mučedníky, premiérku ale za tento drastický zákrok čekala brzká odplata.

6.2 Sikhská pomsta

Po vojenském zásahu ve Zlatém chrámu v Amritsaru sikhové cítili, že jejich posvátné místo bylo znesvěceno, a proto se jejich hněv přirozeně obrátil proti vládě, která znesvěcení dopustila, a především pak proti hlavní strůjce operace „Modrá hvězda“, Indíře Gándhiové. Této akci pak sikhové s hořkou vzpomínkou začali říkat tzv. druhý Amritsar, což mělo připomínat masakr z r. 1919, kdy britští vojáci zastřelili na tisíc nevinných indických mužů, žen a dětí. Indira pravděpodobně čerpala oprávněnost k takovému postupu z přesvědčení, že je nutné zachovat integritu státu, jenž je domovem mnoha různých náboženských skupin, které mohou udržet pohromadě a v přátelských vztazích pouze principy sekularismu. Sikhové vyvolávali vlny násilí orientované proti hinduistům, jejich radikální část začala terorizovat umírněné frakce a v tuto chvíli dospěla zřejmě Indira k závěru, že neexistuje žádný kompromis, který by situaci ukončil, a pak tedy zbývá řešit ji vojenskou cestou.

Krátce po operaci „Modrá hvězda“ bylo Indíře doporučeno odvolat sikhské členy ochranky kvůli možnému nebezpečí jejich odvety. Ona ale trvala na principech sekularismu tak silně, že tuto radu odmítla. Do poslední chvíle tvrdila, že vojenský zásah v Amritsaru nebyl namířen proti sikhské komunitě, Zlatému chrámu či proti straně Akálí dal, ale pouze proti teroristům, kteří ohrožovali bezpečnost celé Indie. Sikhská komunita ale hleděla na situaci jinými očima. V ranních hodinách dne 31. října 1984 byla Indira Gándhiová zastřelena dvěma sikhskými členy své ochranky z bezprostřední blízkosti ve svém dillíském sídle. Tento atentát vyvolal v hlavním městě a na dalších místech v severní Indii vlny násilí, které si jen v Dillí vyžádaly životy asi 2 800 sikhů.²

Zdá se, že Indira odvetu očekávala, o čemž svědčí i instrukce, které předala svým blízkým ohledně svého pohřbu a dalšího zařizování v případě náhlé smrti. Den před osudným vražedným útokem na jedné ze svých předvolebních kampaní klidným hlasem prohlásila: „*Nikdo si ani nedovede představit, kolik bylo učiněno pokusů o mé zastřelení...Já se však*

² FILIPSKÝ, Jan. *Indie*. Praha: Libri, 2008, str. 136.

*nestarám o to, zda budu žít či zemřu. Žila jsem již dlouho a jsem hrdá na to, že jsem strávila celý svůj život ve službách lidu.*³

³ FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007, str. 490.

ZÁVĚR

Indira byla horlivá, autoritativní, neústupná a energická politička. Často jednala impulzivně, postrádala dlouhodobější perspektivu a rozhodovala se většinou až pod tlakem okolností, dá se však říci, že měla jakousi vrozenou politickou intuici. Především ale byla přesvědčena o tom, že rod, ze kterého pochází, byl předurčen být nástrojem k transformaci Indie. Službu pro stát považovala za svou povinnost, a ačkoliv se původně nechystala vstoupit do vrcholové politiky, okolnosti ji do ní přivedly.

Na úplném počátku své kariéry postrádala Indira jakékoliv zkušenosti nutné k vedení státu, k jednání s lidmi, ke správnému rozhodování, postupně si ale vybudovala svůj sekretariát, do jednotlivých svazových států dosadila loajální politiky, obklopila se svými stoupenci, kterým však často chyběl vlastní úsudek a kteří mnohdy plnili její příkazy, aniž by tušili, jaký bude jejich reálný dopad, a vlastně jen proto, aby svou oddanost Indíře opakovaně prokazovali. Dá se říci, že během celé její politické kariéry stálo velmi často na její straně štěstí, a jen díky celé řadě náhodných faktorů si dokázala vybudovat tak nezávislou pozici v Kongresu. Až na jedinou výjimku po skončení výjimečného stavu proti ní nikdy nestála dostatečně silná a jednotná opozice, a proto se rozhodovala téměř bez jakékoliv sebekritiky, a skoro pokaždé dokázala najít způsob, jak obejít ty, kteří s ní v konkrétní politické záležitosti nesouhlasili. Když nespokojenost lidí dosáhla vrcholu, a dokonce se zformovalo hnutí, které mělo za cíl Indiru svrhnout a následně i potrestat, jednoduše přijala drastické opatření v podobě výjimečného stavu, v němž mohla i nadále prakticky bez omezení rozhodovat a vést stát v duchu své centralistické politiky. Překvapivé vyhlášení výjimečného stavu jen potvrzuje, že rozhodování Indiry naprosto postrádalo jakékoliv dlouhodobější plánování, rozvážnost a hlubší rozmysl. Tento stav ale také mimo jiné umožnil zcela neoprávněný vzestup Indiřina syna Saňdžaje, který ač neměl prakticky žádné předchozí zkušenosti, bez omezení rozhodoval a v jednu chvíli dokonce i řídil politiku Indie. Krizová léta 1975-7, skutečná zatěžkávací zkouška indické demokracie a její nejtemnější hodinka, byla navíc provázena výstřelky v podobě tzv. pětibodového programu, který znamenal teror pro obyčejné lidi. Řádného potrestání Indiry a jejího syna za tyto neuváženosti se však Indie nikdy nedočkala.

Indira navázala na socialistický program svého otce Néhrúa, pokračovala v jeho centrálním ekonomickém plánování, v její době by ale už bylo potřeba přijmout jinou strategii pro řízení státu. Nesčetná byrokratická opatření, jež bránila rozvoji soukromého sektoru, jen podtrhovala nenávist premiérky k podnikatelské vrstvě. Toto počínání rovněž zabránilo vstupu zahraničního kapitálu do soukromé sféry a namísto toho hledalo nešťastnou oporu

v Sovětském svazu. Počáteční výhody zasahování státu do ekonomiky se již na počátku 60. let začaly vytrácet, státní sektor se stával obrazem plýtvání a stagnace, doprovázené korupcí a zbytečnými úřednickými průtahy. V tomto bodu Indiřina politika naprosto neuspěla, naopak fatálně zpomalila ekonomický vývoj Indie bezmála o dvě desítky let.

Stranou kritiky nicméně bezpochyby stojí vyčkávací a promyšlená taktika vyvinutá v době války o Bangladéš, jejíž úspěch nelze Indiře odepřít. Je nutno také poznamenat, že za své vlády musela čelit hned několika vážným krizím, separatistickým tendencím i nepříznivému počasí, které ještě více prohlubovalo bídu indických obyvatel. Posledním chybným krokem, jež premiérka ve své politické kariéře učinila, byla vojenská operace v Amritsaru, která v konečném důsledku stála životy tisíců nevinných lidí, včetně Indiry samotné. Je možné už jen spekulovat, jaký postup by byl tehdy v Paňdžábu vhodnější, možná by jednou osvědčená taktika důsledného, trpělivého plánování a alespoň částečného přistoupení na sikhské požadavky dovedla život Indiry k lepšímu závěru.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BRASS, Paul, R. *The New Cambridge History of India. The Politics of India since Independence*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 357 s.

BRECHER, Michael. *Political Leadership in India, An analysis of elite attitudes*. New York: Frederick A. Praeger, Publishers, 1969. 193 s., ISBN 69-19322.

DHAR, P., N. *Indira Gandhi, the „Emergency“, and Indian Democracy*. New Delhi: Oxford University Press, 2001. 424 s., ISBN 019-564899-4.

FILIPSKÝ, Jan. *Stručná historie států, Indie*. Praha: Libri, 2008. 195 s., ISBN 978-80-7277-381-7.

FRANK, Katherine. *Indira, The Life of Indira Nehru Gandhi*. India: HarperCollins, 2007. 567s., ISBN 978-0-00-725930-4.

GANDHI, Sonia. *Two Alone, Two Together, Letters between Indira Gandhi and Jawaharlal Nehru, 1940 – 1964*. London: Hodder and Stoughton, 1992. 697 s., ISBN 0-340-50287-8.

CHANDRA, Bipan. *India after Independence*. Delhi: Penguin Books, 2000, 771 s., ISBN 978-0143104094.

CHANDRA, Bipan. *In the name of democracy, JP movement and the Emergency*. New Delhi: Penguin Books, 2003. 374 s., ISBN 0-14-302967-3.

KOCHÁNEK, Stanley, A. *The Congress Party of India, the Dynamics of One-party Democracy*. New Jersey: Princeton University Press, 1968. 516 s., ISBN 68-10393.

NÉHRÚ, Džaváharlál. *Objevení Indie*. Přel. F. Kejdana, V. Marek, V. Maxa, Dr. L. Silbrník, Dr. O. Staněk, J. Trojan. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1957. Přel. z: J. Nehru: *Discovery of India*. 587 s.

NÉHRÚ, Džaváharlál. *Vlastní životopis*. Přel. P. Kovály, F. Kejdana. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958. Přel. z: Jawaharlal Nehru, *an autobiography*. 530 s.

MASANI, Zareer. *Indira Gandhi: A Biography*. London: H. Hamilton, 1975. 331 s., ISBN 241-89042-X.

POUCHPADASS, Emmanuel. *Indira Gandhi, My Truth*. New Delhi: Vision Books Pvt. Ltd., 1981. 200 s., VBN 080072.

PUPUL, Jayakar. *Indira Gandhi, A Biography*. New Delhi: Penguin Books, 1995. 539 s., ISBN 978-0-14-011462-1.

SEN, Ela. *Indira Gandhi: A Biography*. London: Peter Owen, 1973. 198s., ISBN 0-7206-0063-4.

STRNAD, Jaroslav; FILIPSKÝ, Jan; HOLMAN, Jaroslav; VAVROUŠKOVÁ, Stanislava; *Dějiny Indie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1187 s. ISBN 978-80-7106-493-0.

ULJANOVSKIJ, P., A. *Tri lidera velikogo indijskogo naroda*. Moskva: Politizdat, 1986. 229 s.